

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za noviju hrvatsku književnost

Zagreb, rujan 2013.

**ROMANTIČARSKI ELEMENTI U KOVAČIĆEVU ROMANU
*U REGISTRaturi***

DIPLOMSKI RAD

ECTS bodovi: 6+2 (rad s mentorom na izrazi diplomskog rada+obrana
diplomskog rada)

Mentorica:

Doc. dr. sc. Marina Protrka Štimec

Studentica:

Antonija Čekolj

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Ante Kovačić.....	4
2.1. Život	4
2.2. Društvena i politička situacija	4
2.3. Književni rad	5
2.4. Odnos prema književnoj tradiciji i uzorima	7
2.5. Odnos s Augustom Šenoom	8
3. Roman <i>U registraturi</i>	9
3.1. Kritika o romanu	9
3.2. Konceptija romana.....	10
4. Romantičarski elementi u Kovačićevu romanu <i>U registraturi</i>	11
5. Elementi „mračnog“ romantizma u romanu <i>U registraturi</i>	12
5.1. Noćni krajolik.....	12
5.2. Mračni prostori	14
5.3. Motiv ljubavi i strasti te kumuliranje strasti i zločina	15
5.4. Nasljedno obiteljsko prokletstvo	15
5.5. Demonski likovi – fatalna žena	16
6. Usmenoknjiževni elementi u Kovačićevu romanu <i>U registraturi</i>	19
6.1. Usmene predaje	19
6.2. Usmena kletva	23
6.3. Bajka.....	24
7. Elementi hajdučko-turske novelistike u romanu <i>U registraturi</i>	27
7.1. Otmica	27
7.2. Osveta.....	28
7.3. Prerušavanje žene u muškarca.....	29
7.4. Efekt iznenađenja	30
7.5. Likovi	31
8. Zaključak	34
9. Popis literature.....	36

1. Uvod

Neizbrisiv je trag u novijoj hrvatskoj književnosti svojim književnim radom ostavio Ante Kovačić. Živio je u povijesno i politički burnim vremenima za Hrvatsku, što se odrazilo i na njegov književni rad. Pisao je pjesme, pripovijesti i romane. Kao realistički je pisac bio inspiriran događajima iz suvremenoga, a često i iz vlastitoga života. Bio je izrazito društveno i politički aktivan. Kao gorljivi je pravaš u svojim feljtonima napadao narodnjačku ideologiju, a u romanima kritički i satirički progovarao o suvremenosti. Iako realistički pisac, Kovačić je u svoja djela unosio i romantičarske elemente. Od svojeg je prethodnika Augusta Šenoae preuzeo misao da su pripovijesti u svagdašnjem životu te ih samo treba opisati (usp. Maštrović 2004: 291). Kovačićevim se najboljim književnim djelom smatra roman *U registraturi*. Roman je po objavljivanju doživio negativne kritike, no kasniji su kritičari prepoznali njegovu književnu vrijednost te se on danas smatra najvažnijim hrvatskim realističkim romanom. Roman *U registraturi* obilježava supostojanje triju poetika, realističke, romantičarske i naturalističke. Realistička je komponenta u temelju romana, a romantičarski elementi donose romanu dinamičnost i uzbudljivost. Tema su ovog diplomskog rada romantičarski elementi u Kovačićevu romanu *U registraturi*. U prvim će se poglavljima rada opisati život i književni rad Ante Kovačića te će se istaknuti važnost romana *U registraturi* u hrvatskoj književnosti. U daljnjim će se poglavljima analizom pojedinih romantičarskih elemenata uočiti njihova uloga u romanu.

2. Ante Kovačić

2.1. Život

Ante Kovačić rođen je 6. lipnja 1854. godine u Celinama, kod Marije Gorice, u Hrvatskom zagorju (usp. Primorac 2003: 7). Nakon djetinjstva na selu odlazi u Zagreb na školovanje. Pod mentorstvom župnika Tome Gajdeka upisao je učiteljsku školu, a zatim i sjemenišnu gimnaziju (usp. Primorac 2003: 7). Život je u Zagrebu za Kovačića bio težak, a o tome svjedoči činjenica da je kod franjevac boravio kao „đak siromah“ (usp. Primorac 2003: 7). Nakon napuštanja sjemeništa upisuje i završava pravni fakultet (usp. Maštrović 2004: 290). Živio je u teškoj neimaštini sa svojom sedmeročlanom obitelji, no to nije zaustavilo njegov književni i akademski rad¹ (usp. Primorac 2003: 8). S obitelji se često selio, radio je u različitim odvjetničkim kancelarijama, a pred kraj je života bio imenovan odvjetnikom i javnim bilježnikom (usp. Primorac 2003: 8). Kovačić nije ostavio autobiografskih zapisa za sobom, no u svojim je djelima koristio vlastito životno iskustvo. Kroz književna se djela stoga mogu promatrati različite etape Kovačićeva života (usp. Primorac 2003: 7).² Kovačić je umro pomračena uma u Stenjevcu, 10. prosinca 1889. godine, s dijagnozom „apopleksija cerebri sub delirio acuto“ (usp. Primorac 2003: 8).³

2.2. Društvena i politička situacija

Rođen sredinom 19. stoljeća, Kovačić je bio svjedokom velikih društvenih i političkih previranja koja su imala znatan utjecaj na njegov osobni život, ali i književni razvoj. Hrvatska je sredinom 19. stoljeća bila agrarna zemlja, a nakon ukinuća kmetstva 1848. godine, njezino je većinsko seosko stanovništvo bilo dovedeno do siromaštva (usp. Primorac 2003: 8). Hrvatske su zemlje bile razjedinjene, a feudalne se društvene strukture još uvijek nisu u

¹ Kovačić je 1887. godine doktorirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu (usp. Primorac 2003: 8).

² Pojedini se detalji iz Kovačićeva života uočavaju u njegovu romanu *U registraturi*. Roman govori o dječaku Ivici Kičmanoviću koji odlazi u grad na školovanje pod pokroviteljstvom dobrotvora, što je izravna poveznica s Kovačićevim životom. Elementi iz privatnoga života nalaze se i u poglavlju o Peričinu sprovodu na kojem Ivica drži govor. Inspiraciju za njega Kovačić je mogao naći u govoru koji je sam održao kao učenik. Dubravko Jelčić navodi kako je u Spomenici marijagoričke škole zabilježeno da je prigodom predaje odlikovanja školi, 29. svibnja 1865. godine, prisutne goste „učenik III. razreda Antun Kovačić lijepim govorom pozdravio i ujedno se zahvalio prisutnim slušaocima na pohodu i trudu njihovom“ (usp. Jelčić 1971: 15).

³ „U literaturi o Anti Kovačiću bilo je različitih interpretacija prirode njegove bolesti, čime se u novije vrijeme posebice pozabavio dr. Bartul Matijaca. U svojoj studiji on zaključuje da je posrijedi bila organska psihoza, tj. psihički poremećaj izazvan tjelesnom bolešću koja je oštetila moždano tkivo“ (Primorac: 2003: 8).

potpunosti bile preobrazile u moderno kapitalističko društvo (usp. Primorac 2003: 8). Zbog siromaštva su počela masovna iseljavanja, a postepeno je rastao jaz između malog broja bogatih građana i većinskog seoskog stanovništva (usp. Primorac 2003: 8). Teška je gospodarska situacija dovela do znatnih promjena na političkoj sceni, na kojoj se počinje isticati Stranka prava. Starčevićевой se stranci zbog sve većih društvenih napetosti pridruživao i veći broj ljudi. Pridružila im se tadašnja inteligencija koja umjesto zastupanja bogatih građana počinje govoriti protiv njih, a u ime sitne buržoazije (usp. Primorac 2003: 8). Na političkoj je sceni pravašima protivnik bila Narodna stranka oko koje se okupljala jugoslavenski orijentirana inteligencija (usp. Primorac 2003: 8). Stranka prava i Narodna stranka svoju su borbu s političkog prenijele i na književno polje (usp. Primorac 2003: 9). U toj je borbi sudjelovao i Ante Kovačić, pretvorivši pritom književni prostor u arenu za obračunavanje sa svojim političkim neistomišljenicima. Kovačić se u književnom radu bavio i društvenom problematikom, a posebno odnosom sela i grada. Kao realističkom mu je piscu bilo izrazito važno prikazati svaki aspekt života, a u pravaškoj je ideologiji dobivao odobravanje za to. „Pokazati čitatelju istinu i neistinu, lijepo i ružno, dobro i zlo, plemenito i sramotno, korisno i škodljivo, pravo i krivo: to je sve što se od pisca može očekivati“, piše Starčević. On je svjestan da se funkcija književnosti mijenja, a i sam to potiče iz pragmatičnih političkih pobuda: „Ne pišemo za ugoditi čitateljima, nego pišemo da ljude, koji hoće i mogu zlo ostaviti i na dobro pristati, od onoga na ovo okrenuti“ (Primorac 2003: 11).“ Kovačić je bez zadržke progovarao o lijepom, ali i ružnom, što je za posljedicu imalo percipiranje pojedinih njegovih djela kao pesimističnih (usp. Primorac 2003: 6).⁴

2.3. Književni rad

Objavivši pjesmu *Car Bajazet* u zagrebačkom đlačkom listu *Nada* 1871. godine, Kovačić se prvi put javlja kao književnik (usp. Maštrović 2004: 291).⁵ Pisao je polemičke članke i feljtone. Krajem 1879. i početkom 1880. godine objavio je feljtone *Iz Bombaja* (usp. Primorac 2003: 13). Njima osporava idealističku došenoinsku koncepciju hrvatske književnosti i vladajući književni kanon čiji je simbol bio August Šenoa (usp. Maštrović 2004: 290).

⁴ Pesimizam je odlika Kovačićeva romana *U registraturi*. Uzrok je pesimizmu činjenica da Kovačić nikako nije uspijevao pomiriti svoju idealnu projekciju hrvatskoga društva s tadašnjom političkom i gospodarskom zbiljom (usp. Primorac 2003: 6).

⁵ Kovačić je pisao pjesme za vrijeme cijelog svojeg književnog stvaralaštva, no one za njegova života nisu sabrane u zbirku. Tek je 1908. godine tiskana zbirka pjesama „*Izabrane pjesme*“, koje je sabrao Kovačićev sin Krešimir, a predgovor napisao Antun Gustav Matoš (usp. Primorac 2003: 15).

Feljtoni su zbog Kovačićeva političkog angažmana manje zanimljivi s književnoga gledišta (usp. Primorac 2003: 13). 1880. godine objavio je travestiju *Smrt babe Čengiđkinje* kojom izruguje narodnjake, svoje političke protivnike, te njihova čelnika Ivana Mažuranića (usp. Maštrović 2004: 292).

Kovačić je napisao pripovijesti: *Miljenka* (1876), *Ljubljanska katastrofa* (1877), *Zagorski čudak* (1878), *Bježi-hajka* (1880), *Seoski učitelj* (1880) i *Ladanjska sekta* (1880). Pripovijesti su realistične, a građu je za njih Kovačić nalazio u svojoj suvremenosti. Za pripovijest *Miljenku*⁶ nadahnuo ga je bosansko-hercegovački ustanak protiv turske uprave (usp. Maštrović 2004: 293). Realističkoj tematici pripovijesti Kovačić dodaje različite romantičarske elemente (ljubav na prvi pogled, otmice, silovanja, prerušavanje djevojke u mladića, krvave smrti), a pritom se uvelike oslanja na model hajdučko-turske proze (usp. Maštrović 2004: 294). *Ljubljanska katastrofa* pripovijest je putopisnog žanra, a pripovijest *Zagorski čudak* model je pripovijetke lika (usp. Šicel 2003: 128). *Ladanjska sekta* bavi se pokušajem unošenja socijalističkih ideja u život hrvatskog sela (usp. Šicel 2003: 128). *Bježi-hajka* primjer je izrazite humoreske u kojoj se ponavlja Kovačićev negativan odnos prema smiješnim gestama u ponašanju ljudi (usp. Šicel 2003: 129). Obilježje je Kovačićevih pripovijesti ponavljanje osnovnih postupaka starije hrvatske novelistike, najviše Šenoine proze. Međutim, u Kovačićevu „ponavljanju“ ima naglasaka književne polemike i parodiranja (usp. Flaker 1987: 177).

Kovačić je najpoznatiji po svojoj romanesknoj produkciji. U razdoblju od 1877. do 1888. godine objavio je romane: *Baruničina ljubav* (1877), *Fiškal* (1882), *Među žabari* (1886) i *U registraturi* (1888). Obilježje je njegovih romana ispreplitanje elemenata realizma, romantizma i naturalizma (usp. Maštrović 2004: 290). *Baruničina ljubav* pustolovni je roman s romantičnom konstrukcijom fabule i zapletom koji se sastoji od mnogo ljubavnih intriga (usp. Šicel 2003: 126). Roman sadrži mnoge trivijalne elemente: tajna društva, otmice, sakrivanja, dvoboje, ubojstva, samoubojstva, lik fatalne žene kao nositelja zapleta i raspleta, simbol zle kobi, osuda, sudbine (usp. Šicel 2003: 126). Destrukcija se tog tipa romana uočava u njegovoj kompoziciji. Kovačić odustaje od uobičajenog ravnocrtnog pričanja događaja uvodeći čitatelje u roman završnim njegovim dijelom, retardirajući radnju, da bi se na kraju vratio na sam početak fabule (usp. Šicel 2003: 126). Roman *Fiškal* također počiva na tom načelu, no u njemu se uočava pomak prema realističkom prikazu (Mihanović-Salopek 2004:

⁶ Pripovijest *Miljenku* Kovačić je napisao kao maturant i očigledno je plod njegove lektire sa svim obilježjima pseudoromantične literature (usp. Šicel 2003: 125).

349). U njemu su prisutni tipični rekviziti romantičnog pustolovnog romana: spletke, dvoboji, ucjene, trovanja, skrivanje očinstva... (Mihanović-Salopek 2004: 349). *Fiškal* najavljuje Kovačićev najbolji roman *U registraturi* o kojemu će više biti riječi u sljedećim poglavljima.

2.4. Odnos prema književnoj tradiciji i uzorima

Govoreći o Kovačićevu književnom radu, hrvatska književna kritika ističe njegovu originalnost i neovisnost od stranih utjecaja (usp. Flaker 1968: 285). Neovisnost se od stranih utjecaja objašnjava Kovačićevom slabom načitanošću, koja je bila posljedicom njegove teške materijalne situacije (usp. Flaker 1968: 285).⁷ Kovačić je temeljnu književnu naobrazbu stekao u školi, upoznavši se s klasičnim piscima, Biblijom, narodnom poezijom (usp. Frangeš 1980: 172) te s dubrovačkom književnošću (usp. Flaker 1968: 286). Od stranih je književnika čitao njemačke i ruske pisce. Čitao je novele njemačkog pisca Leopolda von Sacher-Masocha koje su govorile o fatalnim ženama, a u Hrvatskoj su bile tiskane pod naslovom *Okrutne žene* (usp. Maštrović 2011: 96). Od ruskih su pisaca na Kovačića najviše utjecali Turgenjev i Puškin, a koje je često spominjao u svojim djelima (usp. Flaker 1968: 286).⁸ Kovačić je učio i od književnika iz novije hrvatske književnosti, od ilirizma pa do svojih dana. Učio je od Ivana Mažuranića, Augusta Šenoae i Franje Markovića (usp. Flaker: 1968: 73), no njih je često i napadao u svojim djelima. Zbog specifičnog se odnosa prema književnoj tradiciji, Kovačićev književni rad može opisati kao destrukturizacija tradicija (usp. Flaker: 1968: 73). Obilježava ga „barbarski“ odnos prema hrvatskoj književnosti i prema ustaljenim strukturama europskih književnosti (usp. Flaker: 1968: 73).⁹ Takav se odnos prema književnoj tradiciji najviše očituje u Kovačićevu otporu prema stilskim klišejima (usp. Flaker 1968: 73), koji se u Kovačićevim djelima pojavljuju u novim spojevima, „barbarskima“ za europsku književnost, ali zanimljivima s gledišta razvoja hrvatske književnosti (usp. Flaker 1968: 74).

⁷ Iz Kovačićevih je sačuvanih nacрта vidljiva njegova želja za učenjem, no teška je materijalna situacija prevladala nad njegovim htijenjem. Bavljenje književnim radom za Kovačića je stoga značilo velika odricanja (usp. Frangeš 1980: 170).

⁸ Kovačićevo se zanimanje za rusku književnost može promatrati u svjetlu tadašnjih političkih događaja. Pravaši su gajili simpatije prema Rusiji poslije ruske intervencije na Balkanu 1877. godine. Na Sveučilištu se propagiralo učenje ruskog jezika, a u toj se rusofilskoj sredini kretao i Ante Kovačić (usp. Flaker 1968: 287).

⁹ „Pri tome Kovačićevu barbarizaciju ne možemo smatrati pukim rezultatom njegove slabe „načitanošći“, o kojoj se često govori kad je riječ o autoru romana *U registraturi*, već Kovačićevim svjesnim umjetničkim htijenjem da ne slaže „čuvstva iz raznih romana“, u „zaista simetričku i skroz razborom svezanu “umjetničku strukturu“ (Flaker 1968: 74).

2.5. Odnos s Augustom Šenoom

Ante Kovačić, gorljivi pravaš i buntovni književnik, u svoje je vrijeme razvio poseban odnos s Augustom Šenoom. U mlađim mu je danima Šenoa bio književni uzor, a kasnije neprijatelj i protivnik. Na početku je Kovačićeve književne karijere Šenoa imao važnu ulogu. Kao urednik Vijenca, središnjeg književnog časopisa, Šenoa je objavljivao djela mladih književnika, a između njih i Kovačićeva.¹⁰ Kao realistički je pisac Kovačić od Šenoe prihvatio misao da su pripovijesti u svagdašnjem životu te ih treba samo opisati (usp. Maštrović 2004: 291). Kovačić se od Šenoe razlikuje po tome što u svoja djela unosi zakon poremećene sukcesivnosti. Odustaje od navođenja događaja onim redoslijedom kako su se mogli odvijati u povijesnoj zbilji (usp. Maštrović 2004: 291). Često je preuzimao Šenoine književne postupke, što se osobito uočava u romanu *U registraturi*. Kovačić i Šenoa obilježeni su književnim razdobljima u kojima stvaraju. Šenoina književnost pripada razdoblju hrvatskog romantizma ili protorealizma, a Kovačić je realistički pisac (usp. Frangeš 1980: 167). Šenoa piše za narod i u ime naroda te postavlja pitanja iz povijesti, jer povijest je biografija njegova glavnog junaka, hrvatskog naroda (usp. Frangeš 1980: 177). Kovačićeva je pozornost na pojedincu koji je i djelo i žrtva društva, društvenih snaga koje djeluju ne samo na život naroda nego i na život pojedinca (usp. Frangeš 1980: 177).

Kovačić je s vremenom postao sve više uronjen u radikalno pravaštvo. Pripadnost je pravaškoj stranci iskazivao i svojim književnim radom, objavljujući djela kritičkoga, satiričnoga i antinarodnjačkoga tona. Feljtonima *Iz Bombaja* napao je narodnjačku politiku, a time i Augusta Šenou. Posljedicom je navedenoga bilo Šenoino odbijanje objavljivanja Kovačićeve pripovijesti *Bježi-hajka* 1880. godine (usp. Maštrović 2004: 289). Navedeni je događaj prouzročio sukob dvojice književnika. Tihomil Maštrović ističe kako je Kovačićev sukob s Šenoom simboličan. S jedne strane, posljedica je Šenoina obrambenog stava prema kritičaru Anti Kovačiću, istaknutom predstavniku cijelog naraštaja mladih realističkih pisaca. S druge strane, to je otpor bardu hrvatske književnosti, posljedica politike pravaški orijentiranih pisaca da se književnost uzima kao sredstvo vlastitog političkog očitovanja i aktivnog odnosa spram stvarnosti i postojećih društvenih odnosa (usp. Maštrović 2004: 290).

¹⁰ Kovačićeva pripovijest *Baruničina ljubav* izlazila je u Vijencu, od broja 34 do 51, u Zagrebu od 26.8. do 22.12. 1877. (usp. Mihanović Salopek 2004: 359).

3. Roman *U registraturi*

3.1. Kritika o romanu

Kovačićev je roman *U registraturi* objavljivan 1888. godine u nastavcima u Vijencu,¹¹ a kao knjiga prvi je put tiskan 1911. godine u nakladi Matice hrvatske (usp. Jelčić 1971: 6). Roman je po objavljivanju u Vijencu izazvao burne čitateljske reakcije, a u anonimnom je pismu objavljenom u Katoličkom listu, u prosincu 1888. godine, nazvan „gnjusnim blatom“ (usp. Primorac 2003: 5).¹² „Članak nije bio potpisan, ali se znalo da ga je napisao urednik Katoličkog lista dr. Antun Bauer, tadašnji profesor filozofije i apologetike Bogoslovnog fakulteta, a kasniji zagrebački nadbiskup“ (Jelčić 1971: 6). Vjerojatno je taj skandal razlogom kasnog tiskanja romana te njegove necjelovitosti. Pretpostavlja se da je roman bio podvrgnut redaktorskim zahvatima, a njegova se brojna kasnija izdanja temelje na prvom izdanju iz 1911. godine (usp. Primorac 2003: 5).¹³ Kovačića su optuživali i za to da u svojoj viziji svijeta ne vidi Boga (usp. Primorac 2003: 6). Katolički kritičar Jakša Čedomil nije mogao prihvatiti beznadnost i crnilo društva prikazanoga u romanu (usp. Primorac 2003: 6). Strahimir Primorac takve napade opravdava Čedomilovim svećeničkim položajem. Kovačićev se pesimizam može smatrati plodom neuspjele pomirdbe idealne projekcije hrvatskog društva i tadašnje društvene zbilje (usp. Primorac 2003: 6). „Matoš je pak, napisavši za autora Registrature da se za naše prilike rodio pedeset godina prerano, još jednom vidovito pretjerujući rekao ono što je bitno: Kovačićev se roman pojavio u vrijeme kad ga ni kritika, a pogotovo prosječni čitatelji, nisu mogli razumjeti. Odviše se razlikovao od svega što se tada držalo reprezentativnim modelom romana“ (Primorac 2003: 7).

¹¹ Roman je izlazio u pedesetak nastavaka od 14. siječnja do 29. prosinca 1888. godine (usp. Jelčić 1971: 6).

¹² „*Gospodin pisac – ma bio još toliko ugledan – zapeo je ovoga puta u toliko gadno blato, da se ne može cijele godine da izvuče iz njega. I ne može inače da bude onomu koji u grdnome blatu traži zlato ili dragulje, da s njima okiti svoju pripovjedalačku krunu. Nu nije zacijelo pravo – recimo najblaže – da slavno uredništvo „Vijenčevo“ zavodi i svoje vrijedne čitalice i čitaoce u takvo gnjusno upravo blato. A ma neka mi kaže to slavno uredništvo imade li u svoj Hrvatskoj čeljadeta, komu će koristit ta pripovijest? – Imade li oca i majke, a zdrave još pameti, koji će dati svojoj kćerci to čitati? Imade li učitelja u srednjim ili inim učilištima koji će moći ovogodišnji „Vijenac“ podati u ruke svojim učenicima? Dapače, imade li čestita muža koji će svoju čestitu i nježnu ženu ponuditi takvim štivom? Pa takvu pripovijest koja neće nikome na svijetu koristiti – osim piscu radi honorara – a svakome će škoditi, pa će na hiljade nježnijih cvijetaka mladenačkih zablatiti i uništiti – takvu pripovijest uvrstiti u prvi beletristički list hrvatski – neoprostiva je upravo grehota (...)*“ (Primorac 2013: 5).

¹³ Nakon čitateljskih napada i napada uredništva Katoličkog lista, urednici Vijenca Mile Maravić i Vjekoslav Klaić nisu prekinuli izlaženje romana, već su ga skratili i dovršili njegovo objavljivanje u sljedećem broju (usp. Primorac 2003: 6).

3.2. Konceptija romana

Roman *U registraturi* počiva na realističkoj koncepciji, a njegova se fabularna osnova oslanja na ranija realistička djela svjetske književnosti koja govore o promjenama koje prolazi mladić koji je sa sela došao u grad (usp. Flaker 1987: 183).¹⁴ Kovačićev je roman srodan s romanima poznatim pod nazivom *Entwicklungsromane* čija se radnja temelji na razvoju jednoga karaktera, najčešće od djetinjstva nadalje (Flaker 1987: 183). U opisima Ivičina i Laurina djetinjstva pronalazi se sličnost Kovačićeve romana s djelima Dickensa i Dostojevskoga (usp. Flaker 1968: 75). Motivacija razvoja likova djetinjstvom bila je novost u tadašnjoj hrvatskoj književnosti (usp. Flaker 1968: 75). Realistički su u romanu opisana djetinjstva dvoje protagonista, a osobito opisi gradskih ulica i stanova (usp. Flaker 1987: 183). Osim realističke, kritičari uočavaju i naturalističku komponentu romana. Naturalističkim se dijelovima romana smatraju opisi „bijednih djetinjstva“ (usp. Flaker 1987: 183). Realizam prevladava u oblikovanju likova koji su ocrtni naglašenim psihološkim motivacijama ili satiričkim postupcima (usp. Flaker 1968: 76). Izuzetkom se tek smatra lik babe Hude, oblikovan fantastičkim postupcima (usp. Flaker 1968: 76). Netipično za realističke romane, u Kovačićevu romanu važno mjesto imaju romantičarski elementi. Njihovo postojanje u romanu kritičari uvijek naglašavaju, ali pritom ne dovode u sumnju pripadnost romana razdoblju realizma (usp. Flaker 1968: 83). Neki su od tih postupaka klišeizirani književni postupci korišteni i u ranijim Kovačićevim djelima. Na realističku su osnovu romana nadodani različiti elementi koji čine radnju uzbudljivom te motiviraju daljnja zbivanja: ljubavne spletke, zločini povezani sa strašću, silovanje, prerušavanje žene u muškarca, razbojništva, neočekivani i iznenadni raspleti. Potrebno je stoga uočiti na koji su način romantičarski elementi uklopljeni u Kovačićev roman, koja je njihova uloga te u kakvom su odnosu prema realističkoj koncepciji djela. Također, treba uočiti različite izvore iz kojih ih Kovačić preuzima, a o navedenome će biti više riječi u daljnjem tekstu. Aleksandar Flaker primijetio je da je Kovačićev realizam otvoren prema gore, tj. prema sentimentalno-predromantičkim i pseudoromantičkim stilskim segmentima i prema dolje, tj. prema modernoj europskoj i hrvatskoj književnosti. Treba naglasiti da Kovačić dekonstruira književnu tradiciju te stvara „barbarske nove spojeve“ (usp. Flaker 1968: 73, 74), što njegov neobični „romantičarski realizam“ čini karakterističnim za specifični razvoj hrvatske književnosti u 19. stoljeću (usp. Flaker 1968: 83).

¹⁴ Motiv prijelaza mladića iz provincije u grad nalazi se u Balzacovim djelima (Rastignac u *Le pere Goriot*, Lucien de Rubempre u *Les illusions perdues*) (usp. Flaker 1987: 183).

4. Romantičarski elementi u Kovačićevu romanu *U registraturi*

Uz realističku, romantičarska je komponenta najistaknutija u romanu *U registraturi* te obje imaju gotovo ravnopravan položaj. Kombinacija tih dviju koncepcija rezultirala je već spomenutim Kovačićevim realizmom koji je tipičan za razvoj hrvatske devetnaestostoljetne književnosti (usp. Flaker 1968: 83). Promatrajući romantičarske elemente romana *U registraturi*, uočava se nekoliko njihovih izvora. Jedan dio tih elemenata potječe iz europskog „mračnog“ romantizma, čijim je izvorom gotski roman. Elementi se „mračnoga“ romantizma uočavaju u dijelovima romana u kojima se naglašava mračna strana prirode i čovjeka. Navedenome pripadaju i motivi ljubavi i strasti koji se neizbježno vežu uz zločin. Motiv se zločina u romanu veže uz jedan lik, Lauru. Laura je romantičarska jezgra romana. Lik je Laure oblikovan u maniri fatalne žene, popularnog književnog motiva hrvatskih devetnaestostoljetnih književnika. Drugi dio romantičarskih elemenata svoj izvor ima u hajdučko-turskoj novelistici, žanru koji je bio na vrhuncu u vrijeme hrvatskoga romantizma. U romanu se nalaze mnogi književni postupci tipični za taj žanr: otmica, silovanje, prerušavanje žene u muškarca, nagli obrati radnje i raspleti. Treći je izvor romantičarskih elemenata u romanu usmena književnost. Pronalazi se u romanu nekoliko dijelova stiliziranih po uzoru na usmenu književnost. Posebno se uočava povezanost romana s bajkom, po uzoru na koju je stilizirano cijelo jedno poglavlje (poglavlje o babi Hudoj). U daljnjem će se tekstu analizirati navedeni romantičarski elementi te će se promotriti kakvu ulogu imaju u Kovačićevu romanu.

5. Elementi „mračnog“ romantizma u romanu *U registraturi*

U romanu *U registraturi* nalaze se mnogi elementi koji pridonose mračnoj atmosferi romana. Ubojstva, razbojstva, mračna mjesta radnje te mračni likovi, elementi su Kovačićeva romana koji se često nazivaju „mračnim“ ili „crnim“ romantizmom. „Mračni“ romantizam svoje začetke ima u predromantičarskom žanru, gotskom romanu. Konstitutivni se elementi gotskoga romana¹⁵ uočavaju u njegovu prvom primjeru, romanu *The Castle of Otranto* Horacea Walpolea iz 1764. godine (usp. Bobinac 2012: 208). Ti su elementi: motiv ljubavi i zločina, jezoviti noćni ugođaji, kumuliranje strasti i nasilja, smještanje radnje u usamljene dvorce i samostane i to pretežito u srednjovjekovnom razdoblju (usp. Bobinac 2012: 208). Gotski je roman osobito utjecao na romantičarski povijesni roman Waltera Scotta (Bobinac 2012: 209) te općenito na romantičarsku poetiku. Zbog velikoga utjecaja na romantičarsku književnost, elementi su gotskoga romana postali njezinim sastavnim dijelom, odnosno dijelom „mračnog“ ili „crnog“ romantizma. Analizom elemenata „mračnoga“ romantizma u daljnjem će se tekstu promotriti kakva je njihova uloga u romanu.

5.1. Noćni krajolik

Mračni i jezoviti noćni ugođaji karakteristični su element gotske književnosti (usp. Bobinac 2012: 208). Gotski su pisci silama prirode i opisima noćnoga krajolika opisivali psihičko stanje likova te naglašavali tajanstveni ugođaj (usp. Hennessy 1978: 13).¹⁶ Najčešća slika noćnog krajolika gotske književnosti prikazuje veliku crnu pticu kako praćena grmljavinom na mjesečini leti nad dvorcem, a uz glasanje sova i šišmiša (usp. Hennessy 1978: 8).¹⁷ Noćni krajolik istaknuto mjesto ima u Kovačićevu romanu. Njime se naglašavaju tajnovitost i dramatičnost događaja te se odražava psihičko stanje likova. Koristeći motive noćnog krajolika, najavljuje se u romanu tajni susret Amalije i velikaša te se ističe dramatičnost situacije:

¹⁵ „The term ‘Gothic’ has three main connotations: barbarous, like the Gothic tribes of the Middle Ages – which is what the Renaissance meant by the word; medieval, with all the associations of castles, knights in armour, and chivalry; and the supernatural, with the associations of the fearful and the unknown and mysterious“ (Hennessy 1978: 7).

¹⁶ „Secondly, Walpole was innovative in the way he used the forces of nature to produce atmosphere, to indicate the mystery of life, the possibility of evil forces shaping man's fate“ (Hennessy 1978: 13).

¹⁷ „The scene that hauntingly recurs is of large black mysterious birds encircling a castle on a stormy moonlit night, in which owls screech and bats flit about“ (Hennessy 1978: 8).

„Već bijaše duboka tama pala na velikaški dvor i okolicu njegovu. Po nebu ganjahu se crni oblaci i škrapljahu rijetke ali krupne kaplje kiše. Visoko u zraku šumio i zavijao vjhor. Na dvoru vladaše mir i pokoj, samo je gospođa providnikovica zurila iz tamne sobe u mrku noć (...) Iz daljine nasluhne konjski topot, a vlastelinski psi skoče i zalaju u noć...“ (Kovačić 1994: 95).

Tipični su motivi noćnog krajolika: tama, velikaški dvor, crni oblaci, kiša, vjhor. Mirnoj se i spokojnoj noći suprotstavlja buka koju čine konjski topot i lajanje pasa. Opisom crne i vjetrovite noći nagovještava se događaj koji će uslijediti, tajni ljubavni sastanak Amalije i velikaša. Noćni krajolik koji odražava psihičko stanje likova pronalazi se u opisu tajnog sastanka Amalije i velikaša, pri čemu se posebno ističe „tajna strava“ koja je zarobila ljubavnike zbog saznanja da će dobiti dijete:

„Na dvoru stade zviždati, zavijati, bučiti i lomiti strašan vjhor, koji se oborio sa nebeskih visina na zemlju...Zasine nebo i za jedan tren obasja bračnu postelju providnice, okaljanu preljubom... kao da je božja munja htjela pokazati srdama oblačnih visina, što li sve ne sakriva crna noć „u suznim zemaljskim dolinama“... Iza toga daleko negdje zagrmi i šum potrese nebesima, a zemlja zatutnji od svesilja gromovnoga udarca. Oblaci grunu daždem kano da se prolomilo nebo, a jošte gušća tama obuhvati svijet!... I opet plane nebo, i u taj tren sraziše se pogledi ljubavnika, te im zaokupi srca neka tajna strava, kano da iz utrobe noćne poskakaše sablasti sa zubljava, iz kojih plamte paklene munje i kano da siku glasom zmije u raj...“ (Kovačić 1994: 97).

Dramatičnost se ovog opisa postiže uporabom gradacije u opisu jačine vjetra i to sljedećim glagolima: zviždati, zavijati, bučiti i lomiti. Njezin je vrhunac u trenutku kada munja osvjetli Amalijinu bračnu postelju „*okaljanu preljubom*“. Noćni krajolik ima važnu ulogu u još 2 istaknuta dijela romana. Prvi je dio onaj koji opisuje Laurin i Mihin dolazak u dvorac. Nakon Mihina ubojstva, njihova je namjera uzeti njegovo blago, a popraćena je sljedećim opisom: *„Još bijaše tamna, mrkla noć... Kiša lijevaše kao iz kabla, a katkada duhnuo hladan vjetar. Iz daljine dolažahu kola sve bliže, a usopljeni konji stadoše...“* (Kovačić 1994: 374). Opisom tamne i mirne noći u drugom se pak dijelu romana, nagovještavaju buduću burni događaji na Ivičinoj svadbi: *„Napolju crna tmina zaokupila svijet da ne vidiš prsta pred očima i kano da je zavladao carstvo smrti za sve vijeke. Nebo prekrili tmasti crni oblaci, i ko da će sada pasti na zemlju i sve pretvoriti u grozotu vječne noći. Tiho je i mirno sve da ni najsićušniji vjetrić ne dahne u svemiru“* (Kovačić 1994: 385).

Opisi su noćnog krajolika u Kovačićevu romanu dakle u službi odražavanja psihičkog stanja likova te naglašavanja tajnovitosti i dramatičnosti događaja. Često se i nagovješćuju budući burni događaji. Likovi koji se vežu uz tamnu noć također su „tamni“, odnosno opisani kao moralno upitne osobe ili ubojice. U opisima se noćnog krajolika u romanu uvijek naglašavaju mir i spokoj koje će u budućnosti zamijeniti neki dramatični događaji.

5.2. Mračni prostori

U gotskim se romanima radnja odvija na mračnim mjestima, a jedno je od tih mjesta dvorac koji posebno zastrašuje svojim tamnim hodnicima, tajnim prolazima i podzemnim tamnicama.¹⁸ Mračni prostori izazivaju osjećaj straha (usp. Hennessey 1978:) i nelagode, a pod okriljem je noći taj osjećaj još više izražen. Motiv je dvorca u Kovačićevu romanu tek sporedan, no istaknuta su druga mračna mjesta. Mračni je eksterijer naglašen u poglavljima koja govore o Laurinu porijeklu i koja se svojom strukturom mogu povezati s bajkom. Mračan je prolaz kojim Huda vodi Lauru iz ponora, a podzemni hram u koji stižu „*omataše nekakav tajinstven i strašan polumrak*“ (Kovačić 1994: 169). Mračan opis i tajanstvenost uočavaju se u opisu podzemlja Hudine kuće,¹⁹ a dramatičnost se naglašava Laurinom izjavom da kuća izgleda poput mrtvačke glave. Motiv se podzemlja nalazi i na kraju romana kada Laura i Ferkonja idu po sakriveno blago. Ferkonja kaže da „*ni sam crni đavo ne bi htio zaviriti u taj pakleni jaz, a kamoli živ ljudski stvor*“ (Kovačić 1978: 378). Laura zatim ubija Ferkonju te on pada u ponor. Dramatičnost se situacije i dubina ponora naglašavaju korištenjem gradacije: „*Muškarčki glas zajaukne, zahripi i štropotom se surva u ponor... Nakon više časova zahroptalo, zagrogotalo, zastenjalo, jedva razabireš da li ljudskim ili zvjerskim glasom, kao da tigar pije toplu krv napola umorena svog plijena – i nešto teško palo negdje duboko, duboko i isto tako daleko*“ (Kovačić 1994: 378).

¹⁸ „*Such buildings displayed all the paraphernalia of fear: dark corridors, secret underground passages, huge clanging doors, dungeons with grilled windows*“ (Hennessey 1978: 8).

¹⁹ „*Jedak i oštar vonj sunu iz podzemlja, pomiješan s hladnim i vlažnim uzduhom, kao da je smrt huknula iz te spilje...*“ (Kovačić 1994: 173).

5.3. Motiv ljubavi i strasti te kumuliranje strasti i zločina

Obilježje su gotškoga romana motiv ljubavi i strasti te kumuliranje strasti i zločina (usp. Bobinac 2012: 208). Strast i zločin u Kovačićevu se romanu ujedinjuju u liku Laure. Laura je mehanizam koji pokreće radnju. Ona ostvaruje ljubavne veze s Ivicom, Mihom i Ferkonjom, a svaka je od tih veza zapečaćena zločinom. Laurina je veza s Ivicom u početku bila tajna. Nakon što je Mecena saznao za vezu, Laura ga ubrzo ubija otrovom. Nakon što joj je Ivica dosadio, Laura ostvaruje vezu s oženjenim Mihom. Veza je u početku također bila tajna, no Laura se uspješno rješava Mihine žene. Nakon iznenadnog susreta, Laura obnavlja vezu s Ferkonjom. Iskorištava ga, a potom i ubija. Poslije svih razbojstava Laura je htjela nastaviti vezu s Ivicom, a nakon njegova mu se odbijanja osvećuje. Ubija uzvanike na njegovoj svadbi, a unakazuje Anicu. Strast i zavodljivost osobine su i Amalije, Laurine bake, koja zavodi velikaša s kojim kasnije dobiva dijete. Dijete iz velikaševe i Amalijine veze je Mecena, a ni on sam ne može kontrolirati svoju „materinsku krv“. Počinio je zločin silujući Doru, seosku ženu, kojom je bio zaluđen. Neraskidiva je dakle veza strasti i zločina u romanu *U registraturi*. Roman je protkan motivima ubojstava koje čini Laura iz strasti ili osvete, a sve eskalira pred kraj radnje romana na „krvavoj svadbi“.

5.4. Nasljedno obiteljsko prokletstvo

Za gotsku je književnost tipičan motiv obiteljskog prokletstva čiji se reprezentativni primjer nalazi u romanu *Die Elixiere des Teufels* autora E. T. A. Hoffmanna (Bobinac 2012: 209). „U priči o dijaboličnom redovniku Medardusu jasno se raspoznaje tipična trijadična struktura vrste, to jest razine nasljednoga obiteljskog prokletstva, zločina u koje likovi neizbježno tonu (ubojstva, silovanja, incest) te naposljetku njihovo pokajanje“ (Bobinac 2012: 209). Promatrajući obiteljske odnose u Kovačićevu romanu, uočava se obiteljska linija koju obilježava svojevrсно prokletstvo. Začetnicom je obiteljske linije Amalija, providnikova žena, koja je opisana kao fatalna žena i žderačica muškaraca. Iz njezine je izvanbračne veze s velikašem rođen Mecena. Mecena je silovao seljanku Doru, a plod je tog silovanja Laura. Obiteljsko je prokletstvo neizbježno. Ističe se naime kako je Mecena s 25 godina ostao sam te je naslijedio veliko bogatstvo. Bio je dobro školovan, a navodi se da je bio i „*bistra glava*“. „*Ali našavši se najednom osamljen, te promjerivši svoje silno bogatstvo, provrije u njemu materinska krv i on se poda razbludnu i raskalašenu životu*“ (Kovačić 1994: 102). Laura je

odrastala ne znajući za svoje pravo porijeklo, a u Meceninu je kuću pod krinkom njegove štice. Zapravo je bila njegova ljubavnica. Laura, ne znajući da joj je Mecena otac, truje Mecenu te on umire. Ona zatim započinje ubilački pohod, ubija Justu, Miha, Ferkonju, Anicu te čini druga razbojništva. Amalijina nasljedna „materinska krv“ prenijela se dakle i na Lauru, no njezini su zločini veći. Laura je u konačnici uhićena i osuđena te „prokleta obiteljska linija“ završava njezinom smrću. Laurina se „neobičnost“ očituje u njezinoj smrti i to zbog toga što iz njezina tijela nije potekla ni kap krvi. Za razliku od gotskog romana u kojem se likovi pokaju za svoje zločine, u Kovačićevu romanu toga nema. Međutim, naznake toga postoje u Meceninim spisima. Laura otkriva da je Mecenu zanimalo što se dogodilo s djetetom te se on odlučio pobrinuti za njega.

5.5. Demonski likovi – fatalna žena

Gotska je književnost popularizirala mračne likove, tzv. „dijabolične zlikovce“ (usp. Hennessy 1978: 34). Njihovi su postupci bili jezoviti i okrutni, a ljepota privlačna. U temelju je zanimanja za takve likove ideja da je ljepota povezana s boli. Navedeno je nasljedovala romantičarska književnost (usp. Hennessy 1978: 34) smatrajući pritom užas elementom lijepoga, a bol sastavnim dijelom strasti i naslade (usp. Nemeč 1995: 61). Nadnaravna ljepota i jezovita okrutnost spojili su se u popularnom književnom motivu fatalne žene. Zbog činjenice da strava može biti izvorom zadovoljstva i ljepote, motiv je fatalne žene u romantizmu dobio umjetničku dimenziju (usp. Nemeč 1995: 61). Također, u romantizmu motiv je fatalne žene dobio definitivna obilježja po kojima se raspoznaje (usp. Nemeč 1995: 62). Navedeni je motiv bio popularan i u hrvatskoj devetnaestostoljetnoj književnosti te je poprimio tipizirani oblik koji se dugo nasljedovao bez ikakvih izmjena (usp. Nemeč 1995: 59; Nemeč 1995: 64).²⁰ Veliki je repertoar takvih žena stvorio njemački pisac Leopold von Sacher-Masoch (1836-1895.) koji je u svojim novelama žene prikazivao kao ratnice,

²⁰ Stanko Lasić uočio je da je Klara Grubar Ungnad iz Šenoina romana *Zlatarovo zlato* postala u hrvatskoj prozi 19. stoljeća pravi prototip fatalne žene. U njezinu su opisu sadržane sve bitne osobine lika:

„Visoko glatko čelo odavalo je neobičnu pamet, a ravni tanki nosić komu se živo micahu ružičaste nosnice, sivkaste ali neobično sjajne oči, bijahu znakom velike hitrine. A srce, a čuvstvo? Teško je reći. To glatko fino lice čas bi se zažarilo plamenitim zanosom, čas izrazilo otrovnim rugom, čas složilo u neodoljiv posmijeh, čas okamenilo hladnim mramorom; samo pune, pootvorene usne, samo nemirno kretanje tijela pokazivalo je da u toj ženskoj glavi žive krvi imade. Tko je vidio puna i poput mlijeka bijela ramena što su provirivahu iza bruseljske paučine, tko je gledao kako se puna njezina nadimlju i silom otimlju jarmu plavetne svilene halje, kako se srebrni pojas vije oko tankoga struka, kako se oble sjajne ruke kradu iza dugih rukava, kako se malene nožice u vezanim postolicama nestrpljivo premeću na medveđoj koži – tko je sve to vidio, morao je reći – ta žena ugleda svijet za ljubav, ta žena hoće, mora da ljubi. A je li ljubila?“ (Nemeč 1995: 64).

zavodnice i osvetnice (usp. Grdešić 2007: 5). Njegove su novele u Hrvatskoj tiskane pod nazivom „Okrutne žene“, a objavljujane su u časopisu *Vijenac* (usp. Maštrović 2011: 96). Upravo se Masochove novele smatraju najvećim Kovačićevim izvorom u oblikovanju ženskih likova. Sofija Grefštajn u *Baruničinoj ljubavi*, Elvira u *Fiškalu*, Iva u *Zagorskom čudaku*, poznate su Kovačićeve fatalne žene. Vrhunac je taj popularni književni motiv doživio u Kovačićevu romanu *U registraturi*, u liku Laure, a uz koji je vezana većina klišeiziranih romantičarskih postupaka. Lik se Laure pomnije može promotriti analizom posebnih oznaka fatalnih žena. Prvo, fatalne žene obilježava natprirodna ljepota i privlačnost koje ujedno predstavljaju opasnost i prijatnu (usp. Nemeč 1995: 62). Opisujući lik Laure, Kovačić se u romanu često služi antitetičkim parovima koji potkrepljuju tu ambivalentnost. Laura tako ima rajski, ali i požudni osmijeh, strast i hladnoću u očima. U njoj su anđeoska dobrota i zmijska zloba. Naglašava se pritom činjenica da je sve to sadržano u Lauri u jednom trenu. Upravo ta osobina osigurava da je fatalna žena neprestano u središtu radnje (usp. Nemeč 1995: 62). Drugo, Laura ima duhovna svojstva tipična za fatalne žene. Inteligencija, proračunatost, superiornost, tipične su osobine fatalne žene koje i Lauru drže u pokretu te joj pomažu dominirati okolinom (usp. Nemeč 1995: 62). Treće, fatalne su žene razvratne, nemoralne i pohotne (usp. Nemeč 1995: 62). „U rasponu između ekstremnog ženskog idealiziranja (anđeli, svetice, „vječno žensko“) i difamiranja (vještice, zmije, sotonine učenice), fatalne žene nalaze se na ovom drugom polu – one su „apsolutne bludnice“ (Nemeč 1995: 63). Fatalne žene, a time i Lauru, obilježava suprotnost tipu vjerne žene, majke i supruge koja čuva kućno ognjište (usp. Nemeč 1995: 63). Laura je slobodna te ne želi biti sputana tradicionalnim okovima što se poklapa s činjenicom da su fatalne žene nesposobne za obiteljski život (usp. Nemeč 1995: 70). Četvrto, fatalna se žena često javlja kao glasnica smrti, nesreće i propasti (usp. Nemeč 1995: 63). Opisuje se oznakama demonizma, dijaboličnosti i vampirizma, a najčešće se veže uz zmiju i vješticu (usp. Nemeč 1995: 63). Osim Laure, u Kovačićevu se romanu nalazi još jedan primjer fatalne žene. Ona je Amalija, providnikova žena i Mecenina majka, odnosno Laurina baka. Amalija je prikazana kao žderačica muškaraca koja svojom lukavošću, proračunatošću i ljepotom manipulira muškarcima te ostvaruje vlastite ciljeve.

Fatalne žene u romanima dobivaju više prostora od tzv. „dobrih“ ili „običnih“ žena, a tako je i u Kovačićevu primjeru. Lik Anice, nevine mlade seoske djevojke, blijedi pred zamamnom pojavom Laure. Umetanjem Laure u roman, Kovačić je postigao stalno stvaranje napetosti u radnji romana te njezinu dinamizaciju. S fatalnom ženom u središtu pozornosti, radnja se

romana iznova nadopunjuje novim i neočekivanim zapletima. Krešimir Nemeć stoga ističe da fatalna žena u hrvatskom romanu 19. stoljeća dobiva narativnu funkciju akceleratora radnje. “Fatalna je žena faktor nestabilnosti u romanesknom svijetu: ona u pravilu narušava tek uspostavljenu ravnotežu“ (Nemeć 1995: 72).

Laura je romantičarski lik pa treba promotriti njezinu ulogu u Kovačićevu realističkom romanu. Maša Grdešić ističe kako je romantičarski oblikovan Laurin lik suprotan Ivičinu realističkom oblikovanju (usp. Grdešić 2007: 11). Zbog različitog književnog podrijetla, Ivica i Laura pripadaju dvama različitim svjetovima između kojih ima određenih dodira, ali ne i koegzistencije (usp. Grdešić 2007: 11). Time se može objasniti njihovo međusobno nerazumijevanje u romanu. Osim što stalno pokreće radnju, Laura destruirala roman i na formalnoj razini što se osobito uočava na kraju romana. Ubrzavanje radnje i prevlast romantičarskog zapleta znače Laurinu pobjedu nad realističkim načelom (usp. Grdešić 2007: 12).

6. Usmenoknjiževni elementi u Kovačićevu romanu *U registraturi*

Prožimanje usmenog stvaralaštva i pisane književnosti obilježje je hrvatske romantičarske književnosti (usp. Botica 1995: 13). Usmena je književnost pritom čuvala svoje konstitutivne elemente: prepoznatljivu formu, tipične motive i formulativni izričaj, a književnici su svoju „snagu“ mjerili po tome koliko su se uspjeli odvojiti od usmenoknjiževnog modela (usp. Botica 1995: 13).²¹ Svoje mišljenje o usmenoj književnosti iznio je August Šenoa u članku *Naša književnost* iz 1865. godine (usp. Banov 1998: 108). On smatra kako bi hrvatski književnici mogli mnogo naučiti iz jezika hrvatskih pripovijedaka (usp. Banov 1998: 108). Usmenoknjiževni bi postupci u pisanoj književnosti trebali pomoći prihvatiti naviku čitanja ljudima primarno okrenutima narodnoj tradiciji, ali i osigurati kvalitetu i zanimljivost književnih djela (usp. Banov 1998: 108). Sam je Šenoa inspiraciju za mnoga svoja književna djela pronašao u usmenoj književnosti (poeziji, predajama), a njezin se utjecaj na pisanu književnost osjeća i u razdoblju hrvatskoga realizma. U Kovačićevu romanu *U registraturi* pojedini su dijelovi romana stilizirani po uzoru na usmenoknjiževne oblike. Postojanje se takvih oblika u romanu jednim dijelom može objasniti čitateljskim očekivanjima. Čitatelji su naime bili naviknuti na prožimanje pisane književnosti s usmenim izrazom te su navedeno očekivali od književnika. S druge se strane, njihovo umetanje u roman treba promatrati iz perspektive Kovačića kao realističkog pisca. Kovačić opisuje stvarnost takvu kakva jest, a usmena su kazivanja (pjesme, predaje, legende...) bila važnim dijelom narodnoga života. Tomu je svjedokom bio i sam Kovačić, odrastavši na selu gdje je bio izložen usmenom kazivanju. U daljnjem će se tekstu promotriti kakav je utjecaj usmena književnost imala na Kovačićev roman te koja je uloga usmenoknjiževnih elemenata u romanu.

6.1. Usmene predaje

U roman *U registraturi* umetnute su dvije predaje stilizirane po uzoru na usmenu predaju. Prvu predaju pripovijeda Kanonik, a govori o grabancijašu đaku Franceku Jugiću.²² Predaje

²¹ August Šenoa isticao je kako su „imitatori“ slijedili samo vanjski lik usmene književnosti, ne dotičući njezinu dušu (usp. Botica 1995: 13).

²² „Sjeti se ti, ono prije dvadesetak godina turnuše nekamo u fratarsku školu Jugićeva Franceka. Pa bio on i đak – prosjak zatim sedmoškolac, sačuvaj nas Bože! Onda grabancijaš-đak, satari ga sveti križ. Kažu, da je jednom ovamo u naša brda donesao vražje biblije, oživio najprije hljeb pšeničnog kruha. Hljeb, pripovijedaju, skakao i plesao po stolu kano pijani čauš, te izgovarao nekakve nerazumljive riječi. I ne bilo još to dosta grabancijašu, već on sazovi vragove i napravi u njihovu društvu tuču, pa ipak je htio svaliti na Mokričane, koji nas odavna

su o grabancijašima ili crnoškolcima bile izrazito popularne i brojne na južnoslavenskim prostorima,²³ a na hrvatskom su području bile ograničene na kajkavko područje²⁴ (usp. Jagić 1971: 265). Postoje dva tumačenja porijekla predaja o grabancijašima²⁵ ili crnoškolcima. Prema prvome, njihovo je porijeklo u 18. stoljeću kada su se crnoškolcima zbog crne boje odjeće nazivali đaci „crne škole“, odnosno sjemeništa (usp. Marks 1994: 24). U narodu se tada počelo pričati da su neki crnoškolci završili i trinaestu školu²⁶ te da mogu raditi svakakve čarolije, a između ostalog, jahati na zmaju i raditi tuču (usp. Marks 1994: 24). Postoji i drugo, slikovitije tumačenje naziva crna škola (usp. Marks 1998: 32). „Prema njemu je riječ o kući zagrebačkoga kanonika Franje Filipovića, koji se oko godine 1573., poslije turskog zarobljavanja, poturčio. Biskup Drašković ga je zbog toga prokleo, prozore i vrata njegove kuće razbio, a sve zidove obojio crnom bojom. Nakon dvije godine biskup je prepravio tu zgradu za školu i sjemenište i dao pobijeliti svaki njezin kutić, „ali joj ostala u narodu crna uspomena. Od crne kuće postala crna škola (sjemenište), što je polaze crni đaci (klerici)“ (Marks 1998: 32). Navedenu je priču, objavljenu 1861. godine, August Šenoa uklopio u strukturu svojeg romana *Zlatarovo zlato* (usp. Marks 1998: 33). U pisanoj je književnosti motiv grabancijaša prisutan u komediji *Matiaš grabanciaš diak* Tituša Brezovačkog iz 1780. godine, no u tom je djelu grabancijaš više šaljivac, a manje čarobnjak (usp. Jagić 1971: 275). Motiv je grabancijaša bio dakle Kovačiću dobro poznat kako iz usmene, tako i iz pisane književnosti. U svoju je predaju Kovačić unio prepoznatljive usmenoknjiževne elemente predaja o grabancijašima: oživljavanje kruha, izazivanje tuče, „vražje biblije“. Nadalje,

bockaju i draže, da su naši djedovi na tavanima bunare kopali i kravu vukli na crkveni toranj, da tamo travu popase. Ali vražje biblije iznevjeriše da ili ih nije dobro razumio, pa se sva njegova tuča na naša brda sasula. A naši starci potjerali ga vilama i grabljama, te isprevrnutim stolcima malo ga ne utukoše... I on se nikada više ne povrati u rodni dom... Poslije dao se u pobožne fratre, pa je povragolio među njima, prevrnuo svece na oltaru, mrtvacima pootkidao nosove u rakama, a gvardijanu pljunuo u obraz... Protjeralo ga crkvenim metlama iz manastira. Ušao među sudbene škribane, tuj sastavlja krive obligacije. Pritvorilo ga i bacilo u svijet. Odavle prođe u kartaše. Onda je postao varoški fakir, pometao ulice i pilio drva. Konačno krivotvori novce i krađe konje, dokle ga ne uhvati pravica i ne prebaci nekuda u podvodne tamnice devetoga carstva, gdje najjači čovjek ne može prosapiti godinu i jedan dan. Preživi li to kobno vrijeme, predaju ga ljudožderima, da mu isišu i ispiju krv; ne preživi li, bolje za nj!...“ (Kovačić 1994: 43).

²³ 1866. godine Matija Valjavac je u slovenskom časopisu *Slovenski glasnik* objavio veliki broj predaja o grabancijašima (usp. Jagić 1971: 265).

²⁴ Vatroslav Jagić istraživao je rasprostranjenost grabancijaša na hrvatskim prostorima. Zaključio je da je naziv bio poznat samo u kajkavskim krajevima. U južnijim se krajevima najčešće koristio naziv *negromant*, a označavao je osobu koja se bavi vraćanjem. Jagić je uočio i sličnost hrvatskog naziva grabancijaš s mađarskim nazivom *garabonczas*, a koju objašnjava međusobnim posuđivanjem dvaju jezika.

²⁵ Naziv grabancijaš dolazi od riječi *grabancia* s nastavkom *aš*. Riječ *grabancia* je iz talijanskog jezika, gdje pored *negromanzia* ima i iskvareni oblik *gramanzia*. Grabancijaš je stoga nositelj grabancije ili gramancije, odnosno negromant (usp. Jagić 1971: 275).

²⁶ Prema srednjovjekovno-isusovačkoj podjeli svećenik je trebao završiti 12 škola (4 gramatička razreda, 2 razreda humaniora, 2 filozofije i 4 teologije), a nazivao se u skladu sa završenim razredom (devetoškolac, desetoškolac...). Trinaeste škole nije bilo, a ako ju je netko polazio, vjerovalo se da se tamo uči nešto natprirodno (usp. Jagić 1971: 275).

potrebno je istaknuti kontekst romana u kojem se predaja o grabancijašu javlja. Predajom o grabancijašu Kanonik želi dokazati Ivičinu ocu Zgubidanu zašto školovanje nije za seosku djecu. Njegov je najvažniji argument da će se dijete u školi udvospoliti te da neće biti „*ni muško ni žensko, ni gospodin ni seljak*.“ Kazivanjem o seljaku koji je postao grabancijašem, Kanonik želi naglasiti činjenicu da školovanje vodi čovjeka u propast, a pritom školovanje za svećenika izjednačava sa školovanjem za grabancijaša. Iako stilizirana po uzoru na usmenu predaju, uočava se otklon Kovačićeve predaje od usmenog uzora. Kovačićeva se predaja može podijeliti na dva dijela, od kojih se tek prvi može promatrati u svjetlu autentične usmene predaje. Prvi bi dio predaje završio Jugićevim protjerivanjem iz sela. U tom se dijelu uočavaju tipične usmenoknjiževne predajne formule. Kazivač (Kanonik) svoj iskaz želi učiniti vjerodostojnim imenovanjem sudionika događaja o kojem priča, a koji je poznat i samom sugovorniku. Vjerodostojnost svojem iskazu pokušava dati pozivanjem na narod, pri čemu se uočavaju tipične predajne formule: „kažu“, „pripovijedaju“. Uspoređujući oba dijela predaje, uočava se da je drugi dio „slabiji“ od prvog zbog kazivačeva pretjerivanja u zadnjim rečenicama. Kanonik naime govori što bi se moglo dogoditi s Jugićem ako ga uhvate u krađi, a pri tome spominje „podvodne tamnice devetoga carstva“ i ljudoždere. Navedeno utječe na predaju u cijelosti te ona gubi na vjerodostojnosti. Vjerodostojnost je izrazito bitna za usmenu predaju, što rezultira time da kazivač inzistira na tome da govori istinu do kraja svojeg iskaza. Dolazi se do zaključka da je predaja o grabancijašu poslužila Kovačiću kao podloga za iznošenje Kanonikova mišljenja o školovanju. Umetanjem usmene predaje Kovačić daje glas Kanoniku, priprostom seljaku, koji se boji novih stvari te svoje znanje temelji na seoskim kazivanjima. Pretjerivanjem u zadnjim rečenicama predaje ruši se vjerodostojnost Kanonikova iskaza i umanjuje se važnost njegova prijašnjeg negativnog stava o školovanju.

Drugu predaju u romanu pripovijeda pripovjedač, a govori o tome kako narod objašnjava bogatstvo konjskog trgovca Medonića. Prema seoskim pričanjima, Medonić u podrumu ima vraga koji mu nosi novac.²⁷ Kovačić je umetanjem ove predaje u roman još jednom pokazao svoje dobro poznavanje hrvatskih usmenih predaja, spojivši pritom dva njezina popularna

²⁷ „*Pronosilo se pače selom, da je prije više godina nesretnjaković Blažun Tomica, pokoj mu duši, noseći u Medonićeve podrumne vino, naišao na nekakva gvozdenu vrata, u kojima opazi silni zardali ključ, te otključavši ih radoznalo uđe u rupu, što zaudaraše sumporom i mrtvacima... Tu zareži na njega čudovište, pripeto o lancu... Oči mu tako sjale, da rasvjetljavahu čitavu rupu... Imalo je životinjsko tijelo od jarca, crno rutavo; crljen rep, glavu čovječju s rogovima, a jezik krvav isplažen preko brade... Nesretnjaković pobježe navrat-nanos, te je za čitava vijeka ostao poremećene pameti... I puk prišaptavaše da je to pripeto o lancu živ živcati đavo koji Medoniću kuje novce i radi banke... Zato i bijaše Medonić pobožan gospodin, koji putovaše po svim prošternjima, darivajući crkve i oltare, plaćajući svete mise, pužući na golim koljenima i ližući svece i crkvene zidove... samo da spasi dušu od vraga, koji ju je sigurno već vagnuo i zapisao u svoje anale...“ (Kovačić 1994: 192).*

motiva. Prvi je motiv vraga koji nosi čovjeku bogatstvo. Motiv je nadnaravnog bića koje nosi blago bio čest u hrvatskim usmenim predajama.²⁸ Kao nositelji se blaga najčešće spominju mali demoni macići, poznati u različitim hrvatskim krajevima pod različitim nazivima. Svim je tim demonima bilo zajedničko da su se javljali u obliku malenih dječaka i imali su crvene kapice. U zamjenu su za hranu svojim gospodarima nosili zlatnike te ih se ljudi nisu bojali (usp. Lozica 1995: 20). Macić je u hrvatskim južnijim krajevima predstavljao dušu umrloga djeteta, a u kontinentalnoj se Hrvatskoj smatrao vragom (usp. Lozica 1995: 27) i bio poznat pod nazivima: *malik*, *hudič*, *šent*, *markaj* i *maslak* (usp. Lozica 1995: 46). Preuzevši taj popularni usmenoknjiževni predajni motiv, Kovačić ga je i modificirao. Macići-vražići u hrvatskim su usmenim predajama smatrani bezopasnima. Kovačić takvog malog, obijesnog, ali i ljupkog demona pretvara u čudovište s jarčevim tijelom, crvenim repom, rogovima i isplažnjenim krvavim jezikom.²⁹ Vrag u Kovačićevoj predaji ima i ljudsko obilježje, čovječju glavu. Prikaz je vraga s repom i rogovima bio najrašireniji u usmenoj književnosti, a nastao je pod utjecajem knjižnih izvora i ikonografskih predodžbi (usp. Ajdačić 2007: 469). Kovačićev se opis vraga također može usporediti s opisom macića. Usmene predaje često opisuju macićeve preobrazbe, jedna je od njih u jarca, a u Kovačićevoj se predaji navodi da čudovište ima jarčevo tijelo. Kao i u usmenim predajama, uloga je Kovačićeva nadnaravnog bića donositi gospodaru blago. Osim vraga koji nosi blago, Kovačić je u ovu predaju uklopio i popularan usmenoknjiževni motiv prodaje duše vragu. Uz navedeni je pak neizostavan motiv kršćanstva koji se isprepliće s nadnaravnim, što je obilježje mnogih usmenih predaja.

Predajni se utjecaj prepoznaje u Kovačićevu romanu na planu izraza. Razvijanjem lika Laure, pojavljuju se u radnji romana mnoge predajne asocijacije i formule. Laurino je djetinjstvo i odrastanje opisano u maniri bajke i hajdučko-turske proze, a postavši razbojnicom, Laura je postala predmetom usmenih kazivanja. Predaje o Lauri nastavljaju se i nakon njezine smrti: „*Dugo i dugo kolale su u puku priče i bajke i glasovitoj hajdučici Lari... A kažu da ju je tajna ruka iskopala i odnijela iz samotnoga groba na stratištu...*“ (Kovačić 1994:). Trotočjem se signalizira nedovršenost i Laurin život u „izvanknjiževnom svijetu“.

²⁸ Usmena kazivanja o nadnaravnim bićima koja nose blago bila su raširena u različitim europskim državama. Blago su najčešće nosili vilenjaci ili mali kućni duhovi. U zamjenu za hranu, kućni bi duhovi ostavljali zlatnike. Osim donošenja blaga, europskim je kućnim duhovima bilo zajedničko i to da su se opisivali kao maleni rastom, s ponekim životinjskim obilježjima, a često su imali na sebi neki crveni odjevni predmet (najčešće kapu ili odijelo). Bili su vezani uz kuću i neki njezin skriveni prostor, ognjište, tavan ili podrum.

²⁹ Posebne se značajke obilježja demona kao stalni znakovi prepoznavanja pokazuju na krajevima njegova tijela, a i na otvorima na glavi: oči, uši, nozdre, usta, zubi. Ta su obilježja demona najčešće životinjski dijelovi: kopita na udovima, šape, pandže, ogromni zubi na glavi, rogovi, životinjski jezik. Tijelo je najčešće obraslo crnom dlakom (usp. Ajdačić 2007: 467). Rep kao dio demona ističe neljudski status određenog bića, susreće se u kazivanjima o vragu, a rogovi se najčešće vezuju uz vraga (usp. Ajdačić 2007: 469).

6.2. Usmena kletva

U usmenoj književnosti izgovorena riječ može biti ljekovita, ali i opasna, što je u skladu s vjerovanjem u magijsku moć riječi koja će ostvariti namjeru (usp. Nikolić 2010: 148). Kletva je kratka formulacija kojom govornik riječima želi naštetiti nekom čovjeku ili objektu. Veliki broj kletvi tu namjeru pokazuje tek na planu izraza bez stvarne želje da se nekome nanese zlo (usp. Nikolić 2010: 148). Dolazi stoga i do rudimentacije kletve, odnosno do njezina svodenja na formulaični izraz ili poštapalicu (usp. Nikolić 2010: 148). U Kovačićevu se romanu nalazi kletva Ivičine majke, čijim je objektom Kanonik. Ivičina majka želi da Kanonik „*ne umre dokle mu ta crna zloba ne izgori na vražjoj duši, na zvjerskom srcu. Klatio se poslije smrti ko vukodlak po svijetu, prebijao se poput slomljene zmijske dokle ga ne ubije pravedna božja kazna!*“ Majka proklinje Kanonika zbog toga što je bila isprovocirana njegovim zlim ogovaranjima. Ovdje do izraza dolazi afektivna snaga kletve koja se pokazuje kao ljudska potreba za ispuštanjem negativne energije (usp. Nikolić 2010: 148). Umetanje je kletve u roman *U registraturi* neočekivano zbog lika koji je izgovara. Naime, Ivičina je majka do tog trenutka u radnji bila više pasivan nego aktivan lik, što je posljedicom odgoja patrijarhalnog društva. U svemu se pokoravala odlukama svojeg supruga te nije previše izražavala svoje mišljenje. Najviše se bavila svojom djecom, a ponajviše strepila nad sudbinom najstarijeg sina. Izgovaranjem kletve, osnažuje se lik Ivičine majke. Motiv je požrtvovne majke čest u usmenoj književnosti. S druge pak strane, umetanjem kletve u svoj roman Kovačić opet ostvaruje odnos s Augustom Šenoom i njegovom *Seljačkom bunom*. U Šenoinu romanu majka proklinje Doru Arlandovu jer joj je ubila sina, a s Kovačićevom se kletvom može usporediti sljedeći dio: „... *bludila po tim nesretnim dvorima poput noćnoga strašila, prestravljena sama zadavala gospodarima strah; bludila ovuda prokleta po tom gospodskom stanu dok je kamena na kamenu, dok ga božja strijela ne rastepe!*“ U obje je kletve žena ona koja želi drugome zlo, ali prvenstveno zbog toga da zaštiti, odnosno osveti sina. Zajednički su im motivi „hodanja po svijetu“ te pravde u obliku božje strijele, odnosno božje kazne.

6.3. Bajka

U romanu *U registraturi* vidljiva je poveznica s usmenom bajkom po uzoru na koju su strukturirani pojedini događaji i poglavlja. Primarnim se obilježjem usmene bajke smatra ono nadnaravno i čarobno, a sekundarnim se elementima smatraju formulaičnost pripovjednog stila, tipiziranost likova, ahistoričnost i ageografičnost vremenskih i prostornih struktura te pravilo prema koje uvijek pobjeđuje dobro (usp. Bobinac 2012: 219). U Kovačićevu romanu izostaje sfera nadnaravnog i čarobnog u pravom smislu riječi, no postoji mnogo bajkovitih asocijacija i elemenata. Čest je motiv usmenih bajki odlazak najmlađeg, a često i najslabijeg sina na put, na kojem mora ostvariti neki zadatak. Po izvršenju se tog zadatka najmlađi sin vraća kući kao junak te dobiva nagradu u obliku blaga ili kraljeve kćeri. Elementi se takvog bajkovitoga zapleta nalaze u Kovačićevu romanu u poglavlju o Ivičinu prvom odlasku u grad. Bajkovita je asocijacija u majčinu pozdravu s Ivicom. Majka mu za put daje bijelu pogaču, što se povezuje s bajkom u kojoj junak na početku dobiva okrepu za put. Ivica putuje u društvu svojeg oca, a njegov je pogled na Kanonikovu kuću opisan detaljima specifičnima za bajku. Navodi se kako je u Kanonikovoju kući luč sjala u jutarnji polumrak „*kano oko vještice na kraju šume*.“ Pripovjedač je navedenog događaja sam Ivica, a bajkovita se asocijacija javlja i pri njegovu prvom susretu s gradom, kad mu se „*u duši stala rađati čarobna slika vilinskoga grada*“. Uzrok se bajkovitom doživljaju grada može potražiti u činjenici da je Ivica o gradu mnogo slušao, kako kaže „*u stotrukim našim seoskim pričama i bajkama...*“ Poglavlje o Ivičinu prvom odlasku u grad završava odlaskom njegova oca koji se „*do tri puta*“ ogleda na svog sina. Formula je trostrukog ponavljanja tipična za usmenu bajku. Uporabom bajkovitih asocijacija i elemenata u ovom se poglavlju naglašava neiskvarenost i nevinost dječaka koji odlazi u grad, no za razliku od bajke u kojoj se kući vraća kao junak, u romanu je njegova sudbina neizvjesna.

Jedan je od tipičnih bajkovitih zapleta zadavanje naloga junaku. Sličan se zaplet nalazi u Kovačićevu romanu u poglavlju o Laurinu odrastanju kod Ferkonje i njegovih roditelja. Prilikom boravka u šumi, Ferkonjina je majka naredila Lauri i svojem sinu da donesu vode s izvora: „*Djeco, vi ćete s gorskoga vrela donijeti vode u ovim novim peharima što ih kupismo na proštenju*.“ Bajkovita je asocijacija u tome što majka tretira Ferkonju i Lauru kao brata i sestru, iako oni to nisu. Motiv je brata i sestre bio popularan u usmenim i umjetničkim bajkama, a zaplet se najčešće gradio oko činjenice da su se oni izgubili u šumi te zalutali do kuće zle vještice. Kovačić je iskoristio takav bajkoviti zaplet u svojem romanu te ga

modificirao. Naime, bajkovita se struktura u Kovačićevu romanu iznevjerava zbog činjenice da Laura i Ferkonja nisu biološki brat i sestra. Oni su se izgubili u šumi, no tamo ih ne napada zla vještica, već Ferkonja napada Lauru. Laura potom bježi i pada u ponor iz kojega je spašava „dobra vještica“.

Vještica u bajkama najčešće ima negativan predznak. Opisuje se kao ružna starica koja čarolijama može činiti zlo. U Kovačićevu se romanu pronalaze dvije situacije u kojima su likovi starica oblikovani po uzoru na vješticu iz bajke. U prvom primjeru, vještica ima pozitivna svojstva, a riječ je o babi Hudoj koja spašava Lauru iz ponora. Laura opisuje Hudu kao staricu vještičjeg izgleda. Ističe da su ju njezino „*dugačko, blijedo i mršavo lice, šiljasti, nad usta zavinuti nos, staklene, sitne i zelenkaste oči*“ ispunili grozom.³⁰ Usprkos prvom dojmu, Huda je zapravo dobra te pomaže Lauri. Bajkoviti se ugođaj tog poglavlja upotpunjuje opisom staričine kuće koja izgleda poput mrtvačke glave. Ispred kuće joj je nekoliko mačaka, a bavi se „vještičarenjem“, odnosno radi lijekove i masti za ljude.³¹ U bajkama junak često dobiva pomoć i to tako da mu pomoćnik daje čarobni predmet koji mu pomaže ispuniti zadatak. U romanu Huda pomaže Lauri tako da joj daje napitak od kojeg joj je bilo bolje: „*Nato izvadi iz kuta jedne stijene crnu i svijetlu bocu, te natoči u visoke čašice tekućinu što se krijesila poput živa plamena.*“. Starica Huda povezuje se s podzemljem. Starica tako odlazi u podzemnu prostoriju koja se otvara kad se zavine stijena. Zanimljiv je detalj u tom poglavlju da Huda govori Lauri da će joj ljudi nadjenuti ime vještice ukoliko će se baviti poslovima kao i ona. Laura nakon tri godine provedene kod Hude odlazi u grad. Huda joj na poklon i kao znak sjećanja daje kovčežić. Kovčežić je u ovom slučaju „čarobno sredstvo“ koje će svoju funkciju ispuniti tek kasnije u radnji. Laura je taj kovčežić kasnije poklonila Ivici, a on otkriva da se u njemu nalazi novac. Tim novcem Ivica kupuje lijek i u zadnji tren spašava majčin život. Osim dobre vještice, u Kovačićevu je romanu prisutan i motiv zle vještice. Navedena se nalazi u poglavlju o Aničinu dolasku u grad. Anica je u gradu srela prijetvornu staricu koja je zapravo svodilja. Starica je djevojku namamila u klopku, no iz nje ju u zadnji čas spašava Ivica.

³⁰ Iako je takav opis vještice tipičan za bajke, uočava se poveznica Kovačićeva romana s Augustom Šenoom i njegovim romanom *Zlatarovo zlato*. Šenoa je u tom romanu također stvorio „dobru vješticu“ i to u liku Magde, dobre i pobožne paprenjarke čiji izgled podsjeća na vještičji: „*Mršava kao svijeća, žuta kao vosak, imala je šiljast, pri kraju zavinut nos poput šljive protegllice, a vrh nosa dlakavu bradavicu. Na dugačkom licu vidjelo se više nabora nego na seljačkoj košulji. (...) a u sivkaste, žacave oči rijetko bi tkogod poviriti smio (...)* (Šenoa 2004: 7).

³¹ „*Na ognjištu bijaše naložena vatra, a oko nje pristavljeno nekoliko tavica, lončića i poveći kotlić u sredini. Sve se to više cmarilo i cvrčalo, negoli kuhalo i peklo. Stara bi na časove polila vatru nekakvom tekućinom, a tada bi prosvrdljavala tušta dima, te iza toga lizao bi one tavice, lončice i kotao sumoran žutkastozelen plamen, bivajući u časovima crven poput krvi...*“

Čitateljska je publika nakon romantizma i njegove opčinjenosti usmenom književnošću očekivala elemente usmene književnosti u književnim djelima. Navedeno se može smatrati tek jednim razlogom zašto je Kovačić unio usmenoknjiževne elemente u svoj roman. Valja naime promotriti kako su usmenoknjiževni elementi kao dio romantičarske komponente postavljeni u odnosu prema realističkoj osnovi romana. U romanu je tek mali broj usmenoknjiževnih elemenata, a njihovim se unošenjem pokušava unijeti „razdor“ u realistički temelj romana. Analizom je predaja pokazano da predaje ne uspijevaju u potpunosti u oponašanju autentičnog usmenog izraza, što dovodi do zaključka da realističko načelo pobjeđuje nad romantičarskim. U tom slučaju realizam predstavlja suvremenost i budućnost, dok „romantičarke“ predaje vraćaju u daleku prošlost. Usmenoknjiževni elementi ipak uspijevaju unijeti „nered“ u roman i to u vidu bajkovitih asocijacija i elemenata. Cijelo je jedno poglavlje strukturirano po uzoru na bajku te se ono zbog toga tumači zasebno, što je znak da je narušen „red“ u romanu. Kovačić je bajkovite elemente utkao u cijeli roman, suprotstavljajući pri tome sliku nevinoga i idiličnoga odrastanja na selu, mračnome i prljavome životu u gradu.

7. Elementi hajdučko-turske novelistike u romanu *U registraturi*

Hajdučko-turskom se novelistikom naziva korpus kraćih prozних djela objavlјivan sredinom 19. stoljeća koji obilježava skup prepoznatljivih književnih konvencija i klišeja (usp. Nemeс 1998: 112) preuzetih iz usmene epike, Scottovih povijesnih romana te iz njemačke trivijalne produkcije (usp. Nemeс 1998: 117). Ti su književni mehanizmi: otmice, osvete, prerušavanja žene u muškarca, dvoboји, izdaje, potrage, nagli i nemotivirani obrati, efekti iznenađenja (usp. Nemeс 1998: 117). Navedene je književne postupke u kasnijoj hrvatskoј književnosti popularizirao August Šenoa u svojim povijesnim romanima. Posredovani utjecajem hajdučko-turske novelistike te Šenoinih povijesnih romana, takvi se klišeјizirani postupci nalaze u Kovačićevu književnom radu, a osobito se uočavaju u romanu *U registraturi*. Razlozi su za korištenje takvih književnih postupaka u Kovačićevu romanu „unutarnји“ i „vanjski“. „Unutarnји“ se razlog odnosi na radnju romana, koja se književnim postupcima hajdučko-turske proze dinamizira te se u nju unose novi zapleti i neočekivani obrati. „Vanjski“ je razlog njihova korištenja u pridobivanju čitateljske publike. Korištenjem zanimljivih književnih postupaka nastojalo se zainteresirati čitateljsku publiku za čitanje hrvatskih književnih djela. U dalјnjem će se tekstu analizirati elementi romana *U registraturi* koji svoje porijeklo imaju u hajdučko-turskoј prozi. Uočiti će se poveznica pojedinih takvih književnih postupaka sa Šenoinom *Seljačkom bunom*.

7.1. Otmica

Otmica je književni klišeј hajdučko-turske novelistike kojim se najčešće postiže ostvarenje ljubavne sreće dvoје mladih koji su razdvoјeni vјerom (usp. Nemeс 1998: 116). „Funkcija“ otmice u romanu *U registraturi* nije spajanje mladih zaljubljenika. Motiv se otmice pronalazi u poglavlju koje govori o mladome Meceni. Mecena je poželio imati već udanu seosku ženu Doru Zorković. Svoј je naum ostvario pomoću svoјeg „tajnika“ Crnog Jakova i lopova Mikule. Crni je Jakov na prevaru doveo Doru u Mecenin dvor, gdje ju je Mecena potom silovao. Sličan se postupak uočava u Šenoinoј *Seljačkoј buni* gdje Franjo Таhi prijevarom dovodi Janu na dvor te ju siluje. Otmica u Kovačićevu i u Šenoinu romanu nije postupak kojim se ostvaruje ljubavna sreća mladih, već postupak kojim se motivira dalјnja radnja. Otmicama se u tim romanima pokreću novi događaji koji radnje čine dinamičnima i uzbuđljivima, a riječ je o osvetama. U romanu *U registraturi* uočava se jedan zanimljiv detalј.

Nakon što joj je suprug pritvoren, Dora Zorković u pratnji seoskog starca odlazi isprostiti Meceninu milost. Navedeni je motiv prisutan i u Šenoinoj *Seljačkoj buni*, a u kojoj je mudri seoski starac, slijepi Janin otac Jurko. Svojim je životnim i mudrim poukama Jurko uzor mlađim seljacima. U Kovačićevu se romanu primjećuje ruganje staračkoj „mudrosti.“ Naime, starac koji je otpratio Doru na dvor ne ispunjava svoju zadaću pratitelja, jer ga je više zanimalo ponuđeno vino. Zanesen je vinom stoga zaboravio na Doru i na njezinu patnju. Motiv se otmice javlja na kraju romana kada hajdučica Lara sa svadbenoga slavlja otima mladenku Ančicu te ju unakažava. Budući da su glavni sudionici dviju otmica povezani krvnom vezom, pronalazi se sličnost između tih dvaju zločina. Mecena i Laura su otac i kći. Mecenin je zločin, silovanje, uvećan u Laurinu zločinu. Laura je prerusena u muško ruho otimala mlade djevojke te ih kažnjavala oduzimanjem primarnog ženskog obilježja, odnosno odsijecanjem grudi.³²

7.2. Osveta

Umetanjem epizode o osveti, Kovačić ostvaruje najočitiju poveznicu sa Šenoinom *Seljačkom bunom*. Dorin suprug, Mato Zorković, traži osvetu nakon njezina silovanja. Osvetu ostvaruje ubijanjem Crnog Jakova i lopova Mikule, odgovornih za njegovo pritvaranje i za Dorinu otmicu. Crnog je Jakova unakazio sjekirom te ga objesio za drvo, a zajedno se s lopovom Mikulom bacio u dubinu *Ponorca*. Motiv je bacanja u ponor preuzet od Šenoae. U *Seljačkoj se buni* uskok Marko Nožina osvećuje Šimi Drmačiću zbog njegove izdaje. Zajedno je s njim skočio u ponor. U obama je romanima skok u ponor praćen velikim krikovima, nakon čega se opisuje tišina prirode. Pripremanje se osvete Mate Zorkovića može usporediti s još jednom klišeiziranim događajnom shemom tipičnom za hajdučko-tursku novelistiku. Prema toj je shemi u središtu radnje hajduk koji se zbog nepravde odmetnuo u šumu. Fabulu tada čine opisi pripreme za osvetu i sam čin osvete (usp. Nemeč 1998: 116). Nakon Dorina se silovanja Matko Zorković iz uzornog i čestitog junaka pretvara u hajduka koji odlazi u šumu pripremati osvetu. Njegov se šumski život opisuje na sljedeći način: „*On se skitaše dalekim i mračnim lugovima i šumama. Tu bi ulovio pticu, ukresao si vatre, te si iscmario na drvenu ražnju i utažio glad. Tamo je opet nabrao korijenja što mu bijaše kraj bistroga gorskog vrela pravi užitak. A vazda je preo i snovao jedino to kako da ulovi gospodskoga škribana Jakova*“ (Kovačić 1994: 126).

³² „Na taki način nakazivala je ona u razbojničkom svom životu ženska tjelesa...“ (Kovačić 1994: 387).

Zorkovićeva je osveta ostvarena odmah po događaju koji ju je potaknuo. Druga je pak osveta ispunjena tek nakon nekog vremena. Dora Zorković poludjela je nakon silovanja³³ te je hodanjem po selima tražila pravdu. Njezina se osveta ostvaruje rođenjem djeteta, odnosno kćeri koja kasnije postaje Meceninom štićenicom. Ne znajući za svoje pravo porijeklo, Laura postaje Meceninom ubojicom. Nakon odgonetavanja tajne o svojem porijeklu, osveta je mehanizam koji pokreće Lauru. Laura odlazi u razbojnice te čini mnoge zločine. Ne želeći prihvatiti Ivičino odbijanje, osvećuje se krvoprolićem na njegovoj svadbi. Laurina se osvetnička narav prepoznaje i u njezinu ponovnom susretu s Ferkonjom. Kao djevojčicu, Ferkonja je Lauru često zlostavljao te se ona nije mogla sama braniti. Njegovi su nasrtaji postajali snažnijima kako su oboje odrastali, a sve je kulminiralo događajem u šumi kada je Laura bježeći pred Ferkonjom pala u ponor. Ferkonja se u radnju romana nakon toga uvodi tek pred kraj. Koristeći svoje zavodničke sposobnosti, Laura pridobije Ferkonju te zajedno ubijaju Miha i uzimaju njegovo blago. Potpunost se Laurine osvete uočava u Ferkonjinu ubojstvu. Naime, Laura i Ferkonja su išli u špilju po sakriveno blago. Laura je upucala Ferkonju kuborom te je on pao u ponor špilje. Simbolički, Ferkonjin pad u ponor predstavlja osvetu za Laurin pad u ponor. Međutim, Laura je iz ponora izašla živa.

7.3. Prerušavanje žene u muškarca

Tipični je književni postupak hajdučko-turske novelistike prerušavanje žene u muškarca. U Kovačićevoj se *Miljenci* tako junakinja prerušena u muškarca bori uz svojeg dragog. Prerušavanje je žena pozitivan motiv, govori o snazi žena i o njihovoj potrebi da se istaknu u muškom svijetu. Navedeni je postupak destruiran u Kovačićevu romanu *U registraturi*. Odlaskom u razbojničku družinu, Laura postaje Lara. U razbojničke je pohode odlazila odjevena u ruho muškarca, a mijenjala je i boju glasa kako ju ne bi prepoznali. Pred Ivicom se pokazala u takvom ruhu, a pred njim je i skinula masku. Kovačić je u romanu *U registraturi* dakle destruirao motiv prerušavanja žene u muškarca te on ima negativan predznak. Za razliku od *Miljenke* koja je spremna umrijeti u borbi za svoju ljubav, Laura je spremna ubiti sve oko sebe kako bi se osvetila.

³³ Dora nije bila samo Meceninom žrtvom, već i žrtvom Crnog Jakova. Crni je Jakov prikazan kao nemilosrdni predator i zvijer. On želi osvetu zbog toga što ga je Dora odbila. Kaže: „Ali, ipak ćeš i meni platiti! – dunu bijesno crni Jakov kada je već preko praga svoje mračne izbe provalio sa žuđenim plijenom... - Osveta je mora!... Gizdava vilo Dorice!“ (Kovačić 1994: 116).

7.4. Efekt iznenađenja

U romanu *U registraturi* nalazi se mnogo naglih i neočekivanih događaja koji uzrokuju efekt iznenađenja. Naglim se obratima unose novi zapleti u radnju te se osigurava njezina dinamičnost. Efekt je iznenađenja očit u epizodi o providniku i njegovoj ženi. Providnikova je žena Amalija bila u tajnoj vezi s velikašem s kojim je i zatrudnjela. Suprugu je rekla da je dijete njegovo. Takav se zaplet razrješava ubacivanjem iznenadne nesreće u radnju. U nesreći su sudjelovali providnik i velikaš, no samo se velikaš spašava. Providnikovom se smrću stvara prostor za nove zaplete u radnji. Efekt iznenađenja u romanu ima odgonetavanje Laurine tajne. Postupak je odgonetavanja tajni bio trivijaliziran u europskim književnostima, a u Kovačićevu je romanu samo književna konvencija (usp. Flaker 1968: 77). Čitatelj saznaje za Laurinu tajnu prije u radnji, a sama ju Laura otkriva nakon Mecenine smrti (usp. Flaker 1968: 77).³⁴ Iako tek književna konvencija, odgonetavanje je Laurine tajne presudno za daljnju radnju romana. Lik Laure postaje još više osvetnički motiviran. Laurina je tajnu o svojem porijeklu saznala iz spisa koji su bili u velikom kovčegu. Motiv je kovčega važan za radnju romana te se pojavljuje u još jednom važnom trenutku i donosi neočekivani obrat. Otišavši od babe Hude, Laura je sa sobom ponijela kovčeg koji kasnije daje Ivici. Sadržaj je kovčega postao presudnim za Ivicu jer je novcem iz njega kupio lijek za majku koja je bila na samrti. Efekt iznenađenja u romanu donosi i ponovno vraćanje Ferkonje u radnju. Ferkonja se u prvom dijelu romana nalazi tek u Laurinu pripovijedanju o djetinjstvu. Ponovno se vraća u radnju pred njezin kraj. Laura je živjela s Mihom koji je putovao po svijetu gdje se sprijateljio s Ferkonjom. Iznenađenje nije samo u tome što je Miha u dalekom svijetu susreo Ferkonju, već i opis samoga Ferkonje. U prvom je dijelu romana Laura opisivala Ferkonju kao malog, ružnog i zločestog dječarca, a kasnije mladića.³⁵ „Novi“ Ferkonja „*tek škilji na zdravo oko, podsmijeva se na Lauru, pa se šali, prenavlja i govori da mu nitko neće haka doći.*“

³⁴ Laurina je tajna iskorištena djelomično za unošenje opisa života, a mnogo više za oblikovanje lika Mecene (usp. Flaker 1968: 77).

³⁵ Opis Ferkonje: „*Taj svat bijaše ćorav na jedno oko, ali ga obasuše silni brkovi i brada. Lice i tijelo redio je i glatkao da je bio tijekom pravi atlet, a obrazima poput kake izgubljene djevojske, koja je već davno proigrala prve pupoljke divne mladosti svoje, a sada samo lovi u tanke mreže svojih požuda i svoje ljepote šarene, jednodnevne leptire što najradije nalijeću na rascvalo i prezrelo cvijeće. (...) Laura u njem prepozna starog ćoravca Ferkonju. Ali kolika razlika od onda i sada! Taj novi svat tek škilji na zdravo oko, podsmijeva se na Lauru, pa se šali, prenavlja i govori da mu nitko neće haka doći (...)*“ (Kovačić 1994: 368).

7.5. Likovi

Likovi su u hajdučko-turskoj prozi statični i stereotipni te samo ispunjavaju određenu funkciju u strukturi priče (usp. Nemeč 1998: 113). Zbog toga se funkcije likova mogu svesti na 4 funkcionalna tipa: 1. dobra, čista i plemenita kršćanka, 2. hrabri vitez ili junak koji se bori za pravdu i za svoju dragu, 3. Turčin ili poturica-silnik i tiranin koji nemilosrdno muči raj, 4. pomagač (usp. Nemeč 1998: 114). U Kovačićevu su romanu u pojedinim poglavljima likovi oblikovani prema modelu hajdučko-turske proze. Prvo je takvo poglavlje ono koje govori o „gizdavoju vili“ Dorici, a shema je likova sljedeća:

1. Tip dobre, čiste i plemenite kršćanke koju rese nestvarna ljepota te duhovna svojstva (usp. Nemeč 1998: 114) istovjetan je s likom Dore, mlade i lijepe seljanke koju je poželio Mecena.³⁶ Dora je opisana kao gotovo savršena seoska žena s idiličnim životom. Ima dobrog supruga i djecu, lijepi dom te je kršćanske vjere. Dora se naziva „gizdavom vilom.“ Motiv je vile tipičan za prozu hajdučko-turske tematike te je jedan od stalnih epiteta koji se koristi pri opisu ženske ljepote (usp. Nemeč 1998: 114).

2. Tip hrabrog viteza ili hajduka koji se bori za pravdu i za svoju dragu (usp. Nemeč 1998: 115) povezuje se s likom Mate Zorkovića, Dorina supruga. Za razliku od junaka/hajduka iz hajdučko-turske novelistike, Zorković se ne bori za narodne ideale ni za slobodu (usp. Nemeč 1998: 115), već ga motivira osobna osveta. Na početku je poglavlja Zorković opisan kao hrabar i plemenit čovjek (usp. Nemeč 1998: 115), a te su odlike tipične i za junaka u hajdučko-turskoj novelistici. Junak je, prema Fryeovoj klasifikaciji junaka po moći djelovanja, nadmoćan drugim ljudima (usp. Nemeč 1998: 115). Zorković je opisan kao uzoran muškarac koji je svojim radom ostvario lijep i miran život te predstavlja uzor drugim ljudima.³⁷ Njegova se hrabrost i duhovne vrline ponajviše očituju u situaciji kad ga dolaze uhiti, a on se obraća Dori sljedećim riječima: „*Dorice, mir! Kušnja božja. Čovjek ne dokučuje gdje sve Bogu skrivi. Ženo, mir! Zakon, vele, da je od Boga i vlast, vele, da je od Boga! Vidjet ćemo što sve to znači. Duša nam je čista, pak neka bude i mirna pred olujom, koju donose vjetrovi iz nepoznata nam svijeta...*“ (Kovačić 1994: 107). Tim se riječima

³⁶ U hajdučko-turskoj novelistici navedena svojstva može nositi i muslimanka te se uvijek otkriva da je ona kršćanskoga roda (bila je nasilno oteta i poturčena) (usp. Nemeč 1998: 114).

³⁷ „*Doskora je prispio Mato Zorković, jak i visok seljak, krotka lica, ali odrješita i jasna pogleda*“ (Kovačić 107).

naglašava Zorkovićeva vjera u pravdu. Nakon saznanja da mu je žena silovana, Zorković se naglo mijenja. Odlazi na tavan gdje uzima sjekiru te odlazi u šumu u osvetničku misiju.³⁸

3. Tip Turčina ili poturice-silnika i tiranina koji nemilosrdno muči rajju (usp. Nemeč 1998: 115) može se povezati s likom Mecene. On je opisan kao bogataš koji ima veliku moć te iz svoje požude i obijesti želi Doru. Ne bira sredstva kako doći do cilja. Ohol je, osvetoljubiv i okrutan (usp. Nemeč 1998: 115), ali za razliku od takvog lika u hajdučko-turskoj novelistici ne rese ga moguća pozitivna duhovna svojstva (usp. Nemeč 1998: 115). Također, Mecena ne muči mnoštvo, već pojedinca. U romanu se ipak pronalazi lik koji odgovara takvom tipu. Providnik je opisan kao okrutan i nemilosrdan čovjek koji muči seljake kojima je nadređen.

4. Tip pomagača koji obilježava vjernost, odanost glavnom junaku te oštroumnost u pronalaženju izlaza iz teških situacija (usp. Nemeč 1998: 115) u Kovačićevu je romanu izokrenut. Umjesto tog tipa nalaze se čak dva njegova antipoda. Oni su pomagači, no ne junaku, već tiraninu. Ti su likovi Crni Jakov i Mikula. Crni je Jakov opisan kao izrazito okrutan te se poistovjećuje sa zvijeri.³⁹ U hajdučko-turskoj novelistici pomagač pomaže junaku u pronalaženju izlaza iz teških situacija (usp. Nemeč 1998: 115). Taj postupak Kovačić izokreće u svojem romanu tako da Meceni daje status „junaka“, a Jakovu njegova „pomagača“. „Pronalaženje izlaza iz teške situacije“ zapravo je Jakovova ideja da otmu Doricu na silu. Izokretanje modela hajdučko-turske novelistike primjećuje se u naglašavanju „nemoguće“ situacije u kojoj je „junak“ (Mecena) te intervencije njegova „pomagača“. Navedeno se vidi u sljedećoj rečenici: „*Dugo se umovalo i snovalo, ali sve uzaludno. No, kada već sve žice napeše – kada sve popucaše: onda se snađe crni Jakov, vlastelinsko mazalo i najodaniji tajnik mladoga gospodina...*“ (Kovačić 1994: 103). Mecenin je „pomagač“ Jakov imao vlastiti motiv za nalaženje „izlaza iz teške situacije.“ Crnog je Jakova naime Dora „ostrugnula laktom po nosu“ (Kovačić 1994: 103), odnosno uvrijedila, što je njemu bio povod za osobnu osvetu.

Osim na poglavlje s „gizdavom vilom“ Doricom, model se likova hajdučko-turske novelistike može primijeniti i na poglavlje o Laurinu djetinjstvu. Laurino pripovijedanje

³⁸ „Poleti na tavan, poleti k plastovima sijena, poleti i k drugim zgradama selišta svoga... Sve to bijaše kratko i hitno... Onda pograbi tešku i jošte novu, nedavno nabrušenu sjekiru i kano da ga vjetri odnesoše put lugova i put velikih šuma... Nije dugo potrajalo vrijeme, a iz slamnatih krovova izvije se dim (...)“ (Kovačić 1994: 119).

³⁹ „(...) škrinu prigušenim glasom crni Jakov, obuhvati lijepu ženu oko pasa i pohrli s dragim teretom put tamne izbice kano pobješnjela zvijer sa svojom žrtvom (...)“ (Kovačić 1994: 116).

počinje s najranijim djetinjstvom, a završava u odrasloj dobi kod babe Hude. Povezanost je sljedeća:

1. Tip dobre i čiste kršćanke može se povezati s Laurom. Budući da je sama Laura pripovjedačica te epizode, nema opisa njezina fizičkog izgleda ili duhovnih kvaliteta. Međutim Laurina je „posebnost“ ipak istaknuta u društvu siromašne i prljave djece. Posebno se ističe njezina odjeća, odnosno dugmad na kaputiću koja posluži djeci za igru,⁴⁰ zbog čega djeca Lauru nazivaju „malom groficom“.

2. Tip hrabrog viteza može se povezati s likom dječaka Damjana. Ferkonja je bio dječak koji je maltretirao sve oko sebe, a jedino mu se Damjan usudio suprotstaviti. Laura ga opisuje kao oniskog, širokog i jakog dječarca, lijepa crnomanjasta obraza i velikih očiju. Laura naziva Damjana „svojim vitezom.“ On je hrabar, brani slabije od sebe, odnosno brani Lauru. Fizički je snažan te ima izražen osjećaj za pravdu. To se posebno očituje u situaciji kada Damjan natjera Ferkonju da se zakune da više neće napastovati djecu. Za razliku od Zorkovića, kod Damjana se nalazi motiv borbe za kolektiv. Zanimljiv je način na koji završava Laurina priča o Damjanu. Ona kaže kako je Damjan pustio Ferkonju, a ovaj ga je potajno lupio nogom pod rebra. Time se na neki način parodira model hajdučko-turske novelistike i zbog toga što se naglašava da junak ipak nije iznad svih zbog primljenog „niskog udarca.“

c) Tip silnika i tiranina može se poistovjetiti s likom Ferkonje. Ferkonju vlastita majka naziva hajdukom i odobrava njegove postupke. On je zao prema drugoj djeci, muči ih, a osobito je zao prema Lauri. U odrasloj je dobi htio da Laura bude njegova, a ona ga je odbijala. Nekoliko je puta u šumi nasrnuo na nju.

d) Tip pomagača⁴¹ junaku u Kovačićevu je romanu prisutan u liku babe Hude koja pomaže Lauri. Ona spašava Lauru iz teške situacije (izbavlja je iz ponora). Huda njeguje Lauru i brine o njoj nekoliko godina te ju šalje u grad.

⁴⁰ „(...) Baš je pristala kao kraljica... Vodi je, pa se igrajte! – surovo će Ferkonjina mati, a on me ščepa garavim rukama za rukav i odvuče u gomilu ... Djeca me zaokupiše: - „Joj, kako su u nje lijepa puceta! Kako li se sjaju i svijetle! Moja mama mi reče da se tako sjaji zlato i srebro. A u zlatu i srebru obučene su samo grofice male i barunići mali! (...)“ (Kovačić 1994: 144).

⁴¹ Baba Huda ima ulogu pomagača prema modelu likova hajdučko-turske novelistike, no tu ulogu ima također promatra li se ta epizoda u kontekstu bajke.

8. Zaključak

Roman *U registraturi* najpoznatije je djelo hrvatskog realističkog pisca Ante Kovačića. Roman je objavljivan u nastavcima u Vijencu 1888. godine, a u cjelini je tiskan tek 1911. godine. Uzrok se njegovu kasnom tiskanju može tražiti u činjenici da roman po objavljivanju nije bio dobro prihvaćen od strane kritičara. Navedeno je pak rezultiralo njegovim redigiranjem čijom je posljedicom današnji necjeloviti roman. Romanom *U registraturi* Kovačić nastavlja svoj ranije zacrtani književni put. Obilježje je Kovačićevih pripovijesti i romana ispreplitanje realističke koncepcije s romantičarskom, što je slučaj i s romanom *U registraturi*. Osim navedenih, naglašava se i postojanje naturalističke komponente u romanu. Realistička je komponenta u temelju romana, no romantičarski elementi predstavljaju njegov jednako važan dio. Nekoliko je izvora romantičarskih elemenata u Kovačićevu romanu. Jedan je od njih „mračni“ ili „crni“ romantizam koji svoje začetke ima u gotskom romanu. Elementi se „mračnoga“ romantizma očituju u romanu kroz opise noćnog krajolika i mračnih mjesta, likova te situacija. Njima se naglašavaju dramatičnost i tajnovitost događaja te fatalizam. Drugi je izvor romantičarskih elemenata u Kovačićevu romanu usmena književnost. Usmena je književnost bila predmetom zanimanja europskih i hrvatskih romantičara, a njezin je utjecaj ostao u hrvatskoj kulturi i književnosti i nakon romantizma. Kovačić je u roman *U registraturi* umetnuo nekoliko književnih oblika stiliziranih po uzoru na usmenu književnost. Umetnute su dvije predaje čiji su glavni motivi tipični usmenoknjiževni, motiv grabancijaša te motiv vraga koji donosi bogatstvo. Svakako je najizrazitiji usmenoknjiževni utjecaj u romanu onaj usmene bajke. Bajkoviti su elementi prisutni u romanu na razini motiva i asocijacija, ali i cijelih narativnih struktura. Bajka je postala popularan žanr upravo u vrijeme romantizma te je iz usmene književnosti postala omiljenim žanrom pisane književnosti. Posljednji je izvor iz kojeg Kovačić crpi hajdučko-turska novelistika, žanr afirmiran u hrvatskom romantizmu. Kovačić je neke njegove mehanizme koristio i u pripovijestima. Njegov je utjecaj vidljiv u Kovačićevoj pripovijesti *Miljenka* gdje se nalazi književni postupci poput otmica, prerušavanja žene u muškarca, krvavih smrti... Književni postupci svojstveni hajdučko-turskoj novelistici, u romanu *U registraturi* su raznolikiji te osiguravaju stalna zbivanja u radnji romana. Pojedine takve postupke Kovačić preuzima iz Šenoine *Seljačke bune* te ih modificira.

Kovačić je u romanu *U registraturi* iznio svoje viđenje svijeta i književnosti. Živeći u društveno i politički burnim vremenima, prenio je sivilo i besperspektivnost svakodnevice u

svoj književni rad. Kao realistički je pisac pisao o suvremenosti, no istodobno je u svoja djela unosio elemente koji su mu omogućavali da izrazi svoj književni talent, pri čemu je često spajao naizgled nespojive elemente i književne tradicije. Elementi koji su mu pružali kreativnu slobodu su romantičarski elementi, a upravo oni čine roman *U registraturi* zanimljivim i privlačnim. Aleksandar Flaker primijetio je da je Kovačićev realizam otvoren prema gore, tj. prema sentimentalno-predromantičkim i pseudoromantičkim stilskim segmentima i prema dolje, tj. prema modernoj europskoj i hrvatskoj književnosti. Treba naglasiti da Kovačić dekonstruira književnu tradiciju te stvara „barbarske nove spojeve“ (usp. Flaker 1968: 73, 74), što njegov neobični „romantičarski realizam“ čini karakterističnim za specifični razvoj hrvatske književnosti u 19. stoljeću (usp. Flaker 1968: 83). Romantičarski su se elementi i nakon razdoblja romantizma smatrali poželjnim sredstvom za privlačenje čitateljske publike. Kovačiću su, osim toga, poslužili kao platforma za otkrivanje spisateljskih mogućnosti i za probijanje granica, bile one književne, društvene ili moralne. Kovačić u romanu razotkriva mračnu stranu čovjeka. Osobito se ističe otkrivanje čovjeka kao bića tijela, a ne samo duha što je rezultiralo zgražanjem tadašnjih kritičara. Romantičarski elementi u romanu predstavljaju suprotnost realističkoj koncepciji romana, no to ne znači da djelo ne pripada razdoblju realizma. Simboličku pobjedu romantizma nad realizmom donosi tek kraj romana. Dovodjenje realističke koncepcije u pitanje Kovačiću, čini se, nije ni bila namjera. Namjera mu je bila pokazati da je moguće odstupiti od „reda“ te stvoriti nešto iz kaosa, odnosno iz različitih izvora, književnih tradicija, društvenih okvira, priča, likova... Kovačić je uspio u tome. Romantičarskim je elementima uspio unijeti „nemir“ u realistički roman te pokazati da roman može funkcionirati i kao takav, „nesavršen“ u odnosu na tradicionalno književno djelo. Iako nije bio prihvaćen u početku, Kovačićev je roman postao reprezentativnim primjerom modernoga romana, srušivši tradicionalne okvire hrvatske književnosti i postavivši pri tome nove kao putokaz novim generacijama književnika-buntovnika.

9. Popis literature

Knjige

1. BOBINAC, Marijan (2012) *Uvod u romantizam*. Zagreb: Leykam international.
2. BOTICA, Stipe (1995) *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga.
3. FLAKER, Aleksandar (1968) *Osebujnost hrvatskog književnopovijesnog procesa XIX stoljeća*. Zagreb: Zavod za slavensku filologiju.
4. FLAKER, Aleksandar (1986) *Stilske formacije*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
5. HENNENNEY, Brendan (1978) *The gothic novel*. Harlow: Longman Group.
6. KOVAČIĆ, Ante (1994) *U registraturi*. Zagreb: Mosta.
7. MARKS, Ljiljana (1994) *Vekivečni Zagreb: zagrebačke priče i predaje*. Zagreb: AGM.
8. MAŠTROVIĆ, Tihomil (2004) *Pripovijesti; Pripovjedački i dramski fragmenti*. Zagreb: Dom i svijet.
9. MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka (2004) *Baruničina ljubav; Fiškal, Među žabari*. Zagreb: Dom i svijet.
10. PRIMORAC, Strahimir (2003) *Zvezdani pepeo*. Zagreb: Mozaik knjiga.
11. ŠENOA, August (1980) *Seljačka buna*. Zagreb: Globus.
12. ŠENOA, August (2004) *Zlatarovo zlato*. Zagreb: Večernji list.

Poglavlje u knjizi

1. AJDAČIĆ, Dejan (2007) Životinje i demoni u nekim slavenskim književnostima 19. stoljeća. U: *Kulturni bestijarij. Dio 1*. Str. 465-483. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku: Hrvatska sveučilišna naklada.

2. FLAKER, Aleksandar (1968) Ante Kovačić i ruska književnost. U: *Književne poredbe*. Str. 285-317. Zagreb: Naprijed.
3. FLAKER, Aleksandar (1987) Kovačićev roman „U registraturi“ i stilska formacija realizma. U: *Izabrana djela*. Str. 172-195. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
4. FRANGEŠ, Ivo (1980) Šenoina baština u hrvatskom realizmu. U: *Izabrana djela*. Str. 166-204. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
5. JAGIĆ, Vatroslav (1971) Južnoslavenske narodne priče o grabancijašu dijaku i njihovo objašnjenje. U: *Usmena književnost. Izbor studija i ogleda*. Str. 265-283. Zagreb:
6. JELČIĆ, Dubravko (1971) Ante Kovačić „U registraturi“. U: *Majstori realističkog pripovijedanja*. Str. 6-31. Zagreb: Školska knjiga.
7. MAŠTROVIĆ, Tihomil (2011) Čudaci neukrotiva duha. Tipološka određenja književnih likova Kovačićevih pripovijesti. U: *Neukrotivo svoji*. Str. 91-101. Zagreb: Erasmus naklada, Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
8. NEMEC, Krešimir (1995) Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća. U: *Tragom tradicije: ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Str. 58-75. Zagreb: Matica hrvatska.
9. NEMEC, Krešimir (1998) Poetika hajdučko-turske novelistike. U: *Dani hvarškoga kazališta. (24), Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam)*. Str. 112-123. Split: Književni krug.
10. ŠICEL, Miroslav (2003) Ante Kovačić. U: *Pisci i kritičari: studije i eseji iz hrvatske književnosti*. Str. 114-137. Zagreb: Naklada Ljevak.

Članci u časopisima i zbornicima

1. BANOVA, Estela (1998) Utjecaj usmenoknjiževnih tekstova na stvaralaštvo Augusta Šenoa. *Riječ*. Br. 2/4. Str. 105-115.
2. GRDEŠIĆ, Maša (2007) Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu „U registraturi“ Ante Kovačića. U: *Poetika pitanja: zbornik radova u povodu 70.*

rođendana Milivoja Solara. Str. 251-266. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za komparativnu književnost: FF press.

3. LOZICA, Ivan (1995) Dva demona: orko i macić. *Narodna umjetnost*. Br. 32/2. Str. 11-63.
4. MARKS, Ljiljana (1998) Usmena tradicija o Zagrebu u Šenoinu djelu. *Umjetnost riječi*. Br. 1. Str. 25-41.
5. NIKOLIĆ, Davor (2010) Struktura i funkcija kletvi u usmenoj i pisanoj epici. *Narodna umjetnost*. Br. 47/2. Str. 147-162.

„Romantičarski elementi u Kovačićeve romanu *U registraturi*“

SAŽETAK

Tema su ovog diplomskog rada romantičarski elementi u Kovačićeve romanu *U registraturi*. Roman je objavljivan u nastavcima u Vijencu 1888. godine, a kao knjiga prvi je put tiskan 1911. godine. Kao realistički pisac, Kovačić ovim romanom nastavlja svoj ranije zacrtani književni put. Navedeni roman stoga, kao i Kovačićeve ranija djela, obilježava miješanje elemenata romantizma i realizma. Također, kritičari naglašavaju i postojanje naturalističkih elemenata u romanu. Iako je riječ o realističkom romanu, romantičarski elementi predstavljaju njegov važan i neizostavan dio. Nekoliko je izvora romantičarskih elemenata u Kovačićeve romanu: „mračni“ ili „crni“ romantizam, usmena književnost i hajdučko-turska novelistika. Romantičarski su književni postupci i mehanizmi omogućili Kovačiću stvaranje stalne napetosti u radnji romana te njezinu dinamizaciju. Kovačić je većinu klišeiziranih romantičarskih postupaka gradio u romanu oko Laure, lika oblikovanog u maniri fatalne žene. Umetanje se takvih postupaka u roman može objasniti i očekivanjima čitateljske publike. Roman *U registraturi* smatra se vrhuncem Kovačićeve književnog

stvaralaštva. Iako neprihvaćen u početku od strane kritičara, roman se danas smatra najboljim hrvatskim realističkim romanom.

Ključne riječi: realistički roman, romantičarski elementi, „mračni“ romantizam, usmena književnost, hajdučko-turska novelistika